

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Səfərova Aytac İlqar qızı

**İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının
uçotunun təkmilləşdirilməsi**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 06040-Mühasibat uçotu və audit
İxtisaslaşma: İstehsal sferasında mühasibat uçotu və audit

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

İ.f.d., dos. Ə.S.Salahov

İ.f.d., dos. Ə.S.Salahov

Kafedra müdiri _____ **İ.e.d., prof. S.M.Səbzəliyev**

BAKI - 2018

**İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun
təkmilləşdirilməsi**

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş	3
I fəsil. Lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və təşkili əsasları	6
1.1. Lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və xarakterik xüsusiyyətləri	6
1.2. Lizinq əməliyyatlarının uçotunun əsas prinsipləri və başlıca funksiyaları	22
1.3. Lizinq aktivlərinin qiymətləndirilməsi məsələləri	29
II fəsil. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir vəziyyəti	35
2.1. Lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri	35
2.2. Lizinq aktivlərinin sintetik və analitik uçotu	42
2.3. Lizinq öhdəliklərinin sintetik və analitik uçotu	54
III fəsil. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri	63
3.1. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	63
3.2. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunda kompüter texnologiyasının tətbiqi	68
Nəticə və təkliflər	74
İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı	77
Xülasə	89
Summary	80
Резюме	81

Giriş

Ölkəmizdə iqtisadiyyatın davamlı olaraq yüksələn tempə inkişaf etməkdə olduğu müasir dövrdə müəssisə və təşkilatların, eləcə də digər iqtisadi subyektlərin maşınlar, avadanlıqlar, istehsalat qurğuları və digər bu kimi istehsal vasitələri ilə təmin edilməsində lizinq əməliyyatları mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli 1138 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” 2020-ci ilədək olan qısamüddətli dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyası və tədbirlər planını, 2025-ci ilədək olan ortamüddətli dövr üçün strateji baxışı və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün uzunmüddətli hədəf baxışını əhatə etməklə, iqtisadiyyatın inkişaf tempinin daha da sürətləndirilməsini və yeni nailiyyətlərin əldə edilməsini nəzərdə tutur [2]. Burada müəyyən edilmiş inkişaf hədəflərinə çatmaq üçün lizinq əməliyyatlarının genişləndirilməsi və onun uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

İqtisadi subyektlərin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətində lizinq əməliyyatlarının tutduğu mövqeyin vacibliyi və onun uçotunun təkmilləşdirilməsi zərurətinə görə, müasir dövrdə ona həsr edilmiş tədqiqat işləri xüsusi aktuallığa malikdir.

Mövzunun aktuallığı müasir dövrdə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı tərkib hissələri olan müəssisə və təşkilatların təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətində lizinq əməliyyatlarının tutduğu mövqeyin vacibliyi ilə əlaqədardır. Burada ümumilikdə mühasibat uçotunun bir sahəsi olaraq lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi və onun müasir kompüter texnologiyalarının istifadə edilməsi ilə təşkilinin zəruri olması tədqiqat mövzusunun aktuallığını daha da artırır.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir vəziyyətinin araşdırılması əsasında onun beynəlxalq standartlara uyğun

təkmilləşdirilməsi məsələlərini işləməkdən və həmin proseslərin müasir kompüter işləmələri texnologiyalarını şərh etməkdən ibarətdir.

Tədqiqat işinin obyektı iqtisadi subyektlərdə lizinq əməliyyatlarının təşkili və uçotda əks etdirilməsi, eləcə də lizinq əməliyyatlarının uçotunda müasir kompüter mühasibatı proqramı olan “Azmühasib” mühasibat uçotu proqramının tətbiqi məsələlərinin işlənməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi hər şeydən əvvəl, həmin mövzunun mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları kontekstində işlənməsi ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı, dissertasiyada lizinq əməliyyatlarının uçotu məsələlərinin yeni kompüter texnologiyasının tətbiq edilməsinə və uçotun bu sahəsinin təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülmüşdür.

İşin praktiki əhəmiyyəti: Yerinə yetirilən magistrlik dissertasiyasının praktiki əhəmiyyəti tədqiq olunan lizinq əməliyyatlarının uçotu məsələlərinin və ona tətbiq olunan “Azmühasib” kompüter mühasibatı proqramının müəssisə və təşkilatlarda kütləvi tətbiqi ilə əlaqədar ola bilər. Dissertasiyada verilən lizinq əməliyyatlarının uçotu proseslərinin işlənməsi ardıcılığının, eləcə də onun kompüterləşdirilməsi məsələləri və alınmış nəticələr göstərir ki, bu tədqiqat işinin tətbiqi uçotun bu sahəsinin keyfiyyətini yüksəldər, əmək tutumunu aşağı salar və onun təkmilləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Bununla yanaşı, bu tədqiqat işindən mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi şəraitində lizinq əməliyyatlarının uçotu məsələlərinin və onun kompüter texnologiyasının ali təhsil müəssisələrinin tələbələri tərəfindən öyrənilməsin məqsədi ilə faydalı vəsait kimi istifadə edilə bilər.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu: Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, 81 səhifə həcmində yazılmışdır.

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqat işinin əsas məqsədi, obyekt, elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti yığcam şəkildə şərh olunur, onun strukturu və həcmi barədə zəruri məlumat verilir.

Birinci fəsildə lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və təşkili əsasları şərh olunaraq, onun məzmunu, mahiyyəti, əhəmiyyəti, əsas prinsipləri və başlıca funksiyaları açıqlanır, eləcə də lizinq aktivlərinin qiymətləndirilməsi məsələlərindən bəhs edilir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində istehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir vəziyyəti araşdırılaraq, onun mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi şəraitində işlənməsi məsələləri açıqlanır, lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri, eləcə də lizinq əməliyyatları nəticəsində əldə edilmiş aktivlərin və yaranmış öhdəliklərin sintetik və analitik uçotu məsələlərinin işlənməsi xüsusiyyətləri göstərilir.

Üçüncü fəsildə dissertasiya işinin birinci və ikinci fəsillərində verilmiş nəzəri məsələlər əsasında istehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri şərh edilir. Burada lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsinin iki istiqaməti göstərilərək, onun kompüterləşdirilməsi məsələləri ətraflı şərh edilmiş, "Azmühasib" kompüter mühasibatı proqramının tətbiq edilməsi xüsusiyyətləri açıqlanmışdır.

Dissertasiya işinin sonunda tədqiqatdan irəli gələn nəticələr və uçotun müvafiq sahəsinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər verilmiş, istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı göstərilmişdir.

I fəsil. Lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və təşkili əsasları

1.1. Lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və xarakterik xüsusiyyətləri

Ölkəmizdə iqtisadiyyatın yüksələn tempə inkişaf etdiyi müasir dövrdə diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri iqtisadiyyatda sahibkar müəssisələrin payının artması və sahibkarlığın ildən-ilə daha da inkişaf etməsindən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 18 aprel 2018-ci ildə keçirilmiş andiçmə mərasimində bu barədə demişdir: “Sahibkarlığın inkişafı sürətlə getmişdir. Bu illər ərzində sahibkarlara 2 milyard manatdan çox güzəştli şərtlərlə kreditlər verilmişdir. Bu kreditlər hesabına və sahibkarların öz vəsaiti hesabına yüzlərlə, bəlkə də minlərlə yeni müəssisə yaradılmışdır və qeyri-neft sektorunun inkişafı təmin edilmişdir. Növbəti illər ərzində, qeyd etdiyim kimi, iqtisadi sahədə islahatlar təmin ediləcək, dərinləşəcək ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı dayanıqlı şəkildə inkişaf etsin və biz neft-qaz amilindən asılılığı azaldaq”[1; s.7].

İstər sahibkar müəssisələri olsun, istərsə də dövlət müəssisələri olsun, bütün iqtisadi subyektlərin maşın, avadanlıq, cins heyvanlar və digər bu kimi uzunmüddətli aktivlərlə təmin edilməsində lizinq böyük rol oynayır. Lizinq müəssisə, təşkilatların istehsal vasitələri ilə, eləcə də ayrı-ayrı fiziki şəxslərin bir sıra şəxsi əmlak növləri ilə təmin edilməsi üçün əlverişli maliyyə mənbəyidir.

Lizinq hərfi mənada icarə ilə eyniməzmunlu bir ifadə olsa da, iqtisadi məzmun etibarı ilə bir-birindən müəyyən qədər fərqlənir. Lizinqlə icarənin bir sıra

xüsusiyyətləri üst-üstə düşür. Bununla yanaşı, lizinqi sadə icarədən fərqləndirən əsas məqamlar da vardır. Bunu görmək üçün icarə əməliyyatlarının iqtisadi ədəbiyyatlarda vermiş növlərinə nəzər salmaq kifayətdir.

Müasir iqtisad elmində “lizinq” sözünə tez-tez təsadüf olunur. Lizinq mikroiqtisadi mexanizmin geniş yayılmış bir növü olmaqla, maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı problemi ilə üzləşmiş iqtisadi subyektlərin maşın, avadanlıq və digər istehsal vasitələri ilə təmin olunmasına xidmət edir. “Lizinq” sözü ingilis mənşəli söz olub, “to lease” felindən əmələ gəlmiş və əmlakın müvəqqəti istifadəyə verilməsi mənasını verir [25; s.394].

Böyük İqtisadi Ensiklopediyada lizinqin mahiyyəti aşağıdakı kimi ifadə edilmişdir:

“Lizinq istehlakçının sifarişi əsasında əmlakı satın almaqla onu istehlakçıya orta və uzun müddətə icarəyə vermək məqsədi ilə həyata keçirilən xidmət növüdür. İcarəyə verən, yəni lizinq verən tərəfindən icarədar, yəni lizinq alıcısı üçün istehsal məqsədi ilə icarə müqaviləsi müddətində mülkiyyət hüququnun saxlanılması şərti ilə maşın, avadanlıq və digər investisiya təyinatlı əmtəələrin uzun və orta müddətə icarəsidir. Başqa sözlə, bu, lizinq əmlakının təsisçilik, qaytarılmaq və ödənilmək şərti ilə müvəqqəti istifadəyə verilməsinin əsas fondlarda, xüsusilə onun aktiv hissəsi olan avadanlıqda əmtəə kreditidir. Lizinq istehlakçının sifarişi əsasında əmlakı satın almaqla onu istehlakçıya orta və uzun müddətə icarəyə vermək məqsədi ilə həyata keçirilən xidmət növüdür” [13; s.394].

Lizinq hərfi mənada icarə ilə eyniməzmunlu bir ifadə olsa da, iqtisadi məzmun etibarı ilə bir-birindən müəyyən qədər fərqlənir. Lizinqlə icarənin bir sıra xüsusiyyətləri üst-üstə düşür. Bununla yanaşı, lizinqi sadə icarədən fərqləndirən əsas məqamlar da vardır. Bunu görmək üçün icarə əməliyyatlarının iqtisadi ədəbiyyatlarda vermiş növlərinə nəzər salmaq kifayətdir. Bir sıra iqtisadçı alimlərin əsərlərində lizinq istehsal vasitələrinin istehsalçının uzunmüddətli istifadəsinə verilməsi kimi təqdim edilir. Məsələn, iqtisadçı alim E.M.Sadıqov göstərir ki, dünya təcrübəsində

«lizinq» termini uzunmüddətli istifadə üçün malların icarəsinə əsaslanan müxtəlif sövdələşmə növlərini bildirmək üçün istifadə edilir. O, istehsal vasitələrini icarəyə verən tərəflə onları icarəyə qəbul edən istehsalçının arasında bağlanmış icarə müqaviləsinin fəaliyyət müddətlərinə görə icarə əməliyyatlarının aşağıda göstərilən üç növünü bir-birindən fərqləndirir [17; s.108] :

- 1) qısamüddətli icarə;
- 2) ortamüddətli icarə;
- 3) uzunmüddətli icarə.

Müəllifin göstərdiyi kimi, qısamüddətli icarə ingilis dilində “rentinq” sözündən olub, bir gündən bir ilə kimi olan müddətə verilmiş icarəyə aid edilir. Ortamüddətli icarə ingilis dilində “hayrinq” sözündən olub, bir ildən üç ilə kimi olan müddətə verilmiş icarəyə aid edilir. Uzunmüddətli icarə isə ingilis dilində “lizinq” sözündən olub, üç ildən 20 ilə və daha çox müddətə verilmiş icarəyə aid edilir.

Burada vermiş yanaşmalardan görüldüyü kimi, baxmayaraq ki, lizinq hərfi mənasında və söz anlamında icarə kimi başa düşülsə də, iqtisadi mənada lizinqlə adi icarə əməliyyatları arasında müəyyən fərqlər də vardır. Əsas nəzərə çarpan fərqi iki istiqamətdə qiymətləndirmək olar. Bunlardan birincisi icarə əməliyyatının müddəti ilə, ikincisi isə icarə prosesinin necə başa çatması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, lizinq uzunmüddətli icarədir, qısamüddətli icarə əməliyyatlarını isə lizinq adlandırmaq olmaz. İcarənin hansı müddətinin lizinqə aid edilməsi məsələsində iqtisadçı alimlər arasında müəyyən fikir ayrılığı mövcuddur. Bir çox iqtisadçı alimlər lizinqin müddətinə müəyyən bir məhdudiyət qoymurlar. Sadəcə olaraq göstərilir ki, lizinq ortamüddətli və uzunmüddətli icarədir. Məsələn, məşhur iqtisadçı alim Ziyad Səmədzadənin elmi redaktorluğu və rəhbərliyi ilə nəşr edilmiş Böyük İqtisadi Ensiklopediyada lizinq haqqında onun uzunmüddətli icarə olduğu göstərilir.

Lakin iqtisadçı alim Elnur Sadıqovun yazmış olduğu “Bank əməliyyatları” adlı dərs vəsaitində lizinqin yalnız uzunmüddətli icarə olduğu göstərilir. Burada müəllif göstərir ki, lizinq 3 ildən 20 ilədək və daha çox müddətə verilmiş icarədir.

Burada onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Böyük İqtisadi Ensiklopediyada umumilikdə götürüldükdə lizinqin bütün növlərinin qısa xarakteristikası verilərək, onun daha konkret mahiyyəti göstərilir, iqtisadçı alim E.M.Sadıqovun yanaşması isə yalnız bank lizinqinə aiddir.

Bizim fikrimizcə, uzunmüddətli və ortamüddətli dedikdə, burada bir ildən çox olan dövrü nəzərə almaq lazımdır və lizinq əməliyyatlarını da bir ildən çox müddətə verilmiş icarəyə aid etmək olar. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, lizinq əməliyyatlarını yalnız uzunmüddətli aktivlərin alışına aid etmək olar. İqtisadi subyektlər tərəfindən qısamüddətli aktivlərin əldə edilməsi və tədarükü əməliyyatlarını isə lizinq əməliyyatlarına qatmaq lazım deyildir.

Bizim fikrimizcə, icarə prosesinin necə başa çatması xarakterinə görə lizinq əməliyyatlarını uzunmüddətli aktivlərin satın alınması ilə başa çatdırılan icarə prosesi kimi başa düşmək olar. Burada müxtəlif iqtisadçı alimlər arasında hər hansı bir fikir ayrılığına rast gəlinmir. Belə ki, bütün iqtisadçı alimlərinin fikri budur ki, lizinq əməliyyatları mütləq şəkildə uzunmüddətli aktivlərin satın alınması ilə başa çatmalıdır.

Lizinq əməliyyatlarınınin tədqiq edilməsi prosesində əsas məqamlardan biri lizinqin subyektlərinin müəyyən edilməsidir. Lizinqin subyektləri dedikdə, lizinq prosesində iştirak edən tərəflər başa düşülür. Adi qaydada lizinq əməliyyatlarında iki tərəf iştirak edir ki, onlardan da biri lizinqverən digəri isə lizinqgötürən (lizinq alıcısı) adlanır. Bunları şərti olaraq, lizinq münasibətlərinin birinci və ikinci tərəfləri adlandırmaq olar. İcarə münasibətləri anlamında lizinqverən icarədar, yəni əmlakı icarəyə verən tərəf, lizinqgötürən isə icarəçi, yəni əmlakı icarəyə götürən tərəf kimi qəbul edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox iqtisadi ədəbiyyatlarda lizinq münasibətlərinin ikinci

tərəfi lizinq alıcısı adlanır ki, bizim fikrimizcə, bu da öz növbəsində bir daha ona işarə edir ki, lizinq digər icarə növlərindən fərqli olaraq, əmlakın sonradan lizinq münasibətlərinin ikinci iştirakçısı tərəfindən satın alınması ilə nəticələnenə icarə əməliyyatıdır. İqtisadi anlamda qəbul edilən sivilizasiyalı lizinq prosesində adətən birinci tərəfi hər hansı bir hüquqi şəxs, yəni müəssisə, ikinci tərəfi isə ya müəssisə, ya da fiziki şəxslər, adi vətəndaşlar təmsil edir.

Lizinq prosesinin tərəfləri və lizinq subyektləri haqqında burada göstərilənlərə rəğmən, qeyd etmək lazımdır ki, belə proseslərin daha çox iştirakçısı da ola bilər. Belə ki lizinq prosesində iştirak edən subyektlərin sayı 3 və daha çox ola bilər, yəni aralıq lizinq və yaxud sublizinq əməliyyatları da istisna edilmir. Sublizinq əmlakın təkrar lizinqə verilməsi kimi başa düşülür ki, burada da bir müəssisə uzunmüddətli aktiv əmlakını digər müəssisədən lizinq şərtləri ilə alaraq, onu başqa müəssisələrə digər bir lizinq şərtləri ilə verir. Burada lizinq əməliyyatlarının subyektlərinin sayı iki deyil, üç olur və belə lizinq əməliyyatının ikinci mərhələsi sublizinq adlanır. Sublizinq barədə bir qədər sonra ətraflı məlumat veriləcəkdir.

Lizinqin adi icarədən nə ilə fərqləndirilməsi məsələsi iqtisadçı alim E.M.Sadıqov tərəfindən belə göstərilir:

“Lizinq anlayışı - müqavilə müddəti ərzində icarəyə verən tərəfindən istehsalatda istifadə üçün alınmış, həmin əşyaya olan mülkiyyət hüququnu özündə saxlamaqla maşın və avadanlıqların müqavilə ilə uzun müddətə icarəsi kimi başa düşülür. Bundan başqa, lizinq – üçüncü şəxs üçün əmlak əldə edən və ona uzun müddətli icarəyə verən ixtisaslaşdırılmış (lizinq) şirkətin vasitəsilə əsas fonda vəsait yerləşdirməsinin maliyyələşdirilməsinin xüsusi forması mənasını verir. Beləliklə, lizinq şirkətləri faktiki olaraq icarədarə «kredit» verirlər. Buna görə də lizinqi bəzən «kredit-icarə» adlandırırlar. Alqı-satqı müqaviləsində mala olan mülkiyyət hüququ satıcıdan alıcıya keçir, lizinqdə isə icarə predmetinə mülkiyyət hüququ icarəyə verəndə qalır, lizinq əldə edən isə ancaq müvəqqəti istifadə hüququna sahib olur.

Lizinq müqaviləsi bitən zaman lizinq əldə edən obyektə razılaşdırılmış qiymətə ala, lizinq müqaviləsinin vaxtını uzada və ya müqavilə müddəti başa çatdıqda avadanlığı sahibinə qaytara bilər. Həmçinin lizinqin icarədən bu kimi fərqləri var:

1. İcarədən fərqli olaraq lizinq alan əmlakın sığortasını, onun texniki xidmət haqqını və əmlakın məhv olma və ya korlanması zamanı mülkiyyətçinin zərərini ödəyir;
2. Lizinq sövdələşməsi üzrə lizinq obyektində qüsurlar aşkar edildiyi halda lizinq alan lizinq verənə, avadanlığı təchiz edən tərəfə öz etirazını bildirir” [17; s.108-109].

Burada verilən yanaşmalardan göründüyü kimi, adi icarə zamanı icarə müddəti bitdikdə uzunmüddətli aktiv əmlakını icarəyə götürən tərəf (icarəçi) həmin əmlakı icarəyə verən tərəfə (icarədar) qaytarmalıdır. Lakin lizinq əməliyyatlarına münasibətdə bu hallar bir qədər fərqli şəkildə təzahür edir. Lizinq əməliyyatlarında uzunmüddətli aktiv əmlakına sahiblik hüququ icarəyə verəndə qalır, lizinq əldə edən isə həmin əmlaka müvəqqəti istifadə hüququna malik olur. Lizinq müqaviləsi bitən zaman aşağıda göstərilən üç hal baş verə bilər:

- 1) lizinq götürən tərəf həmin uzunmüddətli aktiv obyektini satın ala bilər;
- 2) tərəflər digər bir razılığa gələrək, lizinq müqaviləsinin vaxtını uzada bilər;
- 3) müqavilə müddəti başa çatdıqda uzunmüddətli aktiv obyektini onun hüquqi sahibi olan ikinci tərəfə qaytara bilər.

Müəssisə və təşkilatlarda lizinq əməliyyatlarının təşkili, sənədləşdirilməsi və uçotu məsələləri bir sıra qanun, qərar, normativ və standartlarla tənzimlənir. 29 noyabr 1994-cü ildə qəbul edilmiş “Lizinq xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda lizinq əməliyyatlarının onun həyata keçirilməsinin ümumi məsələləri öz əksini taparaq, burada lizinq əməliyyatları lizinqə yönəldilən vəsaitin mənbəyinə görə, lizinq haqqının tərkibinə görə və lizinq müqaviləsi subyektlərinin

iştirakına görə təsnifləşdirilmişdir. Qanunun “Lizinq xidmətinin formaları” adlanan 4-cü maddəsində bu barədə göstərilir: “Lizinq xidməti yönəldilən vəsaitin mənbəyinə, lizinq haqqının tərkibinə, lizinq müqaviləsi subyektlərinin iştirakına görə əsasən aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

1) lizinq xidmətinin həyata keçirilməsinə yönəldilən vəsaitin mənbəyinə görə:

lizinq müəssisəsinin öz vəsaiti hesabına həyata keçirilən xidmət;

lizinq müəssisəsinin öz vəsaiti və digər mənbələrdən cəlb olunmuş vəsait hesabına həyata keçirilən xidmət (bu halda lizinq müəssisəsinin öz vəsaiti xidmətin ümumi dəyərinin 30%-dən az olmamalıdır).

2) lizinq haqqının tərkibinə görə:

əmlakın satınalma dəyəri, digər xidmət xərcləri, habelə lizinq müəssisəsinin mənfəəti daxil edilməklə lizinq haqqı ödənilən xidmət;

əmlakın satınalma dəyəri və lizinq müəssisəsinin mənfəəti daxil edilməklə lizinq haqqı ödənilən xidmət.

3) lizinq müqaviləsi subyektlərinin iştirakına görə:

üç müxtəlif tərəfin iştirakı ilə (satıcı, lizinq müəssisəsi və icarəçi) həyata keçirilən xidmət;

iki tərəfin iştirakı ilə həyata keçirilən xidmət (bu halda maliyyə vəsaitinə ehtiyacı olan müəssisə öz mülkiyyətində olan əmlakı lizinq müəssisəsinə sataraq, onu icarəyə götürür).” [1; s.5].

Lizinq əməliyyatlarının hüquqi tənzimlənməsinin əmlak sahibkarlığı və mülkiyyət hüququ nöqtəyi-nəzərdən yanaşma məsələləri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin müvafiq bölmələrində təsbit edilmişdir. Mülki Məcəllənin “Lizinq”

adlanan 38-ci fəslində lizinq əməliyyatları üçün xarakterik olan məsələlərin hüquqi müstəvidə həlli qaydaları qanunun 747-751-ci maddələrində verilmişdir. Məsələn, “Lizinq müqaviləsi” adlanan 747-ci maddədə lizinq müqaviləsinin mahiyyəti, subyektləri, lizinqin obyektləri, formaları, Lizinq əməliyyatlarının hüquqi forması və digər bu kimi məsələlərin tənzimlənməsi müddəaları göstərilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 747-ci maddədə lizinq müqaviləsinin mahiyyəti belə göstərilir:

“Lizinq müqaviləsinə görə lizinq verən müəyyən əşyanı müqavilə ilə şərtləşdirilmiş müəyyən haqla, müəyyən müddətə və digər şərtlərlə (lizinq alana əmlakı satın almaq hüququnun verilməsi də daxil olmaqla) lizinq alanın istifadəsinə verməyə borcludur. Lizinq alan müəyyənləşdirilmiş dövriliklə mizd ödəməyə borcludur. Lizinq verən müqavilədə nəzərdə tutulan əmlakı hazırlamağa və ya əldə etməyə borcludur. Lizinq müqaviləsinə görə lizinq alana müqavilə müddəti qurtardıqdan sonra lizinq predmetini əldə etmək və ya kirayələmək vəzifəsi həvalə edilə bilər və ya belə hüquq verilə bilər, bu şərtlə ki, müqavilə öz predmetinin tam amortizasiyası ilə bitməsin. Qəti dəyər hesablanarkən amortizasiya faktı bütün hallarda nəzərə alınmalıdır. Əgər müqavilədə müvafiq müddəə yoxdursa, lizinq alanın lizinq predmetini əldə etməyə ixtiyarı çatır” [3; s.273-274].

Lizinq əməliyyatlarının uçotuna aid olan məsələlər isə “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS) və “İcarələr” adlı 16№-li Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı (İFRS) ilə tənzimlənir. Bu standartların hər ikisinin müddəaları bir-birini təkrar etməklə, biri digərindən heç nə ilə fərqlənmir. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, burada standartların adlarının “Lizinq” deyil, “İcarə” kimi verilməsi onların ingilis dilindən tərcümə edilməsi ilə bağlıdır. Bu standartların hər ikisinin orijinal variantının adının ingilis dilində “leasing” olması bunu təkzibedilməz mənada sübut edir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə maşın, avadanlıq, kənd təsərrüfatı texnikası, cins heyvanlar və digər bu kimi uzunmüddətli aktivlərin sahibkarlıq subyektlərinə və adi vətəndaşlara lizinq qaydasında satılması ilə bir çox lizinq şirkətləri məşğul olurlar. Bunlardan daha uzun müddətə fəaliyyət göstərən «Azərlizinq» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti hesab edilir. «Azərlizinq» MMC-nin yaradılması və bir lizinq müəssisəsi kimi formalaşması bir neçə mərhələni əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 12 iyul 1997-ci il tarixli, 159 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Material Ehtiyatları Nazirliyi ləğv edildi və onun bazasında “Azərkontrakt” Dövlət Kontrakt Korporasiyası yaradılaraq, ona açıq səhmdar cəmiyyəti hüququ verildi. Bununla yanaşı, indiyədək Azərbaycan Respublikasının Material Ehtiyatları Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərmiş “Azərkirayə” müəssisəsi “Azərkontrakt” ASC-nin tabeliyinə keçirildi. 23 dekabr 1999-cu ildə “Azərkirayə” müəssisəsinin bazasında “Azərlizinq” ASC yaradıldı. Bu müəssisənin yaradılmasında əsas məqsəd mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, müxtəlif təyinatlı müəssisə və təşkilatlara, o cümlədən xarici firma və şirkətlərə mümkün olan hər cür lizinq xidmətlərini göstərməkdən ibarət idi [5; s.31]. İlk vaxtlar “Azərlizinq” ASC öz fəaliyyətində yerqazan və yol inşaatı texnikasının, nəqliyyat vasitələrinin və ixtisaslaşdırılmış nəqliyyat nöblərinin, kiçik mexanikləşdirmə vasitələrinin, elektron-ölçü və məişət texnikasının qısamüddətli və uzunmüddətli lizinqi ilə məşğul olurdu. Fəaliyyətinin sonrakı dövrlərində “Azərlizinq” ASC-nin fəaliyyət dairəsi daha da genişləndi. Artıq bu xidmət növləri ilə yanaşı, “Azərlizinq” ASC özünün çoxsaylı müştərilərinə maşın və mexanizmlərin, nəqliyyat vasitələrinin xidmət heyəti ilə birgə təqdim olunması, ağır çəkili və uzun ölçülü yüklərin daşınması, habelə lizinqə verilən texniki vasitələrin təmiri və onlara xidmətin göstərilməsi kimi yüksək səviyyəli lizinq əməliyyatları təklif edir. “Azərlizinq” ASC-nin müştəriləri arasında sahibkarlar və adi vətəndaşlar üstünlük təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin “Maliyyə lizinqi” adlanan 140-cı maddəsində göstərilir ki, icarəyə verən maddi əmlakı maliyyə lizinqi müqaviləsi üzrə icarəyə verirsə, vergitutma məqsədləri üçün icarəçi əmlakın sahibi, icarə ödəmələri isə icarəçiyə verilmiş ssuda üzrə ödəmələr sayılır. Burada əmlak icarəsinin vergi nöqtəyi-nəzərindən hansı hallarda maliyyə lizinqi kimi tanınmasının şərtləri belə ifadə edilmişdir:

“Aşağıdakı hallarda əmlak icarəsi maliyyə lizinqi sayılır:

140.2.1. lizinq müqaviləsi ilə icarə müddəti qurtardıqdan sonra əmlakın mülkiyyətə verilməsi nəzərdə tutulur, yaxud icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəçi əmlakı müəyyən edilmiş və ya qabaqcadan güman edilən qiymətlərlə almaq hüququna malikdir, yaxud;

140.2.2. icarə müddəti icarəyə götürülən əmlakın istismar müddətinin 75 faizindən artıqdır, yaxud;

140.2.3. icarə müddəti qurtardıqdan sonra əmlakın qalıq dəyəri icarənin əvvəlinə onun bazar qiymətinin 20 faizindən azdır, yaxud;

140.2.4. icarə haqqının ödəniləcək məbləği əmlakın icarənin əvvəlinə olan bazar qiymətinin ən azı 90 faizinə bərabərdir və ya ondan artıqdır, yaxud;

140.2.5. icarəyə götürülən əmlak icarəçi üçün sifarişlə hazırlanmışdır və icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəçidən başqa heç kəs tərəfindən istifadə edilə bilməz” [4; s.118].

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin burada verilmiş müddəələrindən görüldüyü kimi, əmlakın lizinqə verilməsi vergi məqsədləri üçün o halda maliyyə lizinqi hesab edilir ki, 1) lizinq müqaviləsi əsasında müəyyən edilmiş icarə müddəti qurtardıqdan sonra əmlakın lizinq alanın mülkiyyətinə verilməsi nəzərdə tutulsun və

yaxud, icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəçi əmlakı müəyyən edilmiş və ya qabaqcadan güman edilən qiymətlərlə almaq hüququna malik olsun; 2) əmlakın icarəyə verilməsi müddəti onun istismar müddətinin 75 faizindən artıq olsun; 3) icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəyə verilən əmlakın qalıq dəyəri onun icarənin əvvəli tarixinə olan bazar qiymətinin 20 faizindən az olsun; 5) bütövlükdə icarə dövründə icarə haqqının ödəniləcək məbləği əmlakın icarənin əvvəlinə olan bazar qiymətinin ən azı 90 faizinə bərabər və ya ondan artıq olsun; 6) icarəyə götürülən əmlak icarəçi üçün sifarişlə hazırlanmış olsun və icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəçidən başqa heç kəs tərəfindən istifadə edilə bilməsin. Burada göstərilən hallardan hər hansı birinin təmin edildiyi şəraitdə əmlakın icarəsi əməliyyatı vergi nöqtəyi-nəzərindən maliyyə lizinqi kimi tanınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2004-cü il yanvar ayının 1-dən etibarən Vergi Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklərin qüvvəyə minməsi ilə lizinq əməliyyatları üçün bir sıra güzəştlər müəyyən edilmişdir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Maliyyə xidmətlərinə aid edildiyi üçün lizinq əməliyyatları ƏDV-dən azad edilmişdir. Bunun nəticəsində lizinq və bank krediti üçün bərabər vergi mühiti yaradılmışdır.

2. Lizinq obyektini balansında uçota alan lizinq münasibətinin subyekti lizinq obyektinə sürətləndirilmiş amortizasiya tətbiq edə bilər və bununla da vergiyə cəlb olunan mənfəətini amortizasiya məbləğində azalda bilər.

Bütün bu dəyişikliklər lizinqdən istifadə edilməsi üçün əlavə maliyyə stimulları yaratmaqla, ölkəmizdə iqtisadi subyektlər tərəfindən lizinq əməliyyatlarından daha geniş istifadə edilməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Bununla yanaşı, belə hallar lizinq bazarının bazarının daha da genişləndirilməsi və lizinqin mütərəqqi bir maliyyə mexanizmi kimi möhkəmləndirilməsinə xidmət göstərir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə lizinq bir maliyyə aləti kimi möhkəmlənmiş və müasir iqtisadi kateqoriya olaraq, ölkənin iqtisadi gündəmində mühüm mövqə qazanmışdır. Lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olan tanınmış təşkilatlar formalaşmışdır ki, onlara da misal olaraq, “Aqrolizinq” ASC, “Qafqazlizinq” ASC, “Standard Lizinq” MMC və digər bu kimi təşkilatları göstərmək olar.

“Aqrolizinq” ASC müasir dövrdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən mühüm lizinq təşkilatıdır. O, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 23 oktyabr 2004-cü il tarixli sərəncamı əsasında yaradılmışdır. “Aqrolizinq” ASC-nin səhmlərinin hamısı (100 faiz) dövlətə məxsusdur və o, hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin təbəçiliyindədir [7].

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydalara əsasən “Aqrolizinq” ASC dövlət büdcəsi hesabına alınmış texnika və avadanlıqları fiziki və hüquqi şəxslərə dəyərinin 20 faizini qabaqcadan, qalan hissəsini isə onların dəyərindən asılı olaraq, 10 il müddətinə qədər ödəmək şərti ilə lizinqə verilməsi sahəsində fəaliyyət göstərir. Onun təbəçiliyində və bilavasitə daxili struktur bölmələri hesab edilməklə, bir çox müəssisələri vardır ki, bunlara da rayonlararası bazalar, texniki təchizat bazaları, regional logistik bazalar, əsaslı təmir emalatxanaları və təsərrüfat hesablı rayon aqroservis filialları aiddir. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirinin 25 avqust 2014-cü il, 74 sayılı əmri ilə “Aqrolizinq” ASC-nin strukturuna daxil olan ayrı-ayrı rayonlararası bazalar, texniki təchizat bazaları, regional logistik bazalar, əsaslı təmir emalatxanaları və təsərrüfat hesablı rayon aqroservis filialları ləğv edilərək, onların bazasında Cəmiyyətin regional nümayəndəlikləri yaradılmışdır.

Hal-hazırda “Aqrolizinq” ASC-nin yerlərdə, rayon bölmələri daxil olmaqla aşağıda köstərilən 12 Regional Nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir:

1. Şəmkir regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Tovuz rayon bölməsi, Ağstafa rayon bölməsi, Qazax rayon bölməsi və Gədəbəy rayon bölməsi daxil olmaqla;
2. Gəncə regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Göygöl rayon bölməsi və Samux rayon bölməsi daxil olmaqla;
3. Yevlax regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Goranboy rayon bölməsi və Ağdaş rayon bölməsi daxil olmaqla;
4. Ucar regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Zərdab rayon bölməsi, Kürdəmir rayon bölməsi və Göyçay rayon bölməsi daxil olmaqla;
5. Qobustan regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin İsmayıllı rayon bölməsi, Şamaxı rayon bölməsi və Ağsu rayon bölməsi daxil olmaqla;
6. Bərdə regional nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Ağdam rayon bölməsi və Tərtər rayon bölməsi;
7. Sabirabad regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Saatlı rayon bölməsi və İmişli rayon bölməsi daxil olmaqla;
8. Şirvan regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Salyan rayon bölməsi, Neftçala rayon bölməsi və Hacıqabul rayon bölməsi daxil olmaqla;
9. Şəki regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Zaqatala rayon bölməsi, Oğuz rayon bölməsi, Qəbələ rayon bölməsi, Qax rayon bölməsi və Balakən rayon bölməsi daxil olmaqla;
10. Xaçmaz regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Qusar rayon bölməsi, Quba rayon bölməsi, Şabran rayon bölməsi, Siyəzən rayon bölməsi və Xızı rayon bölməsi daxil olmaqla;
11. Cəlilabad regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Biləsuvar rayon bölməsi, Masallı rayon bölməsi və Lənkəran şəhər bölməsi daxil olmaqla;
12. Ağcabədi regional Nümayəndəliyi və Nümayəndəliyin Beyləqan rayon bölməsi, Füzuli rayon bölməsi və Xocavənd rayon bölməsi daxil olmaqla [7].

Göründüyü kimi, “Aqrolizing” ASC geniş əhatəli müəssisələr şəbəkəsinə malik olan lizing təşkilatı olub, ölkəmizin bütün bölgələrini lizing xidmətləri ilə təmin etmək iqtidarındadır. Bu təşkilat Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun, onun vacib tərkib hissəsi olan aqrar sektorun davamlı inkişafında əvəzsiz rol oynayır. “Aqrolizing” ASC-nin aktivlərinin cəmi məbləği 1 yanvar 2017-ci il tarixinə 762 milyon 495 min 488 manat təşkil etmişdir ki, bunun da 400 milyon 387 min 111 manatı maliyyə lizingi qaydasında yaradılmış debitor borclarından ibarət olmuşdur. Bunun iqtisadi mənası belədir ki, həmin tarixə “Aqrolizing” ASC-nin müxtəlif çeşidli lizingalan hüquqi və fiziki şəxslərdə olan əmlaka görə 400,4 milyona yaxın alacağı vardır [7]. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, “Qafqaz Lizing” ASC-nin müvafiq dövrə lizing əməliyyatları üzrə debitor borclarının məbləği 70 milyon 693 min 056 manat [8], “Standard Lizing” MMC-nin isə 5 milyon 390 min 046 manat təşkil etmişdir [9]. Müxtəlif mülkiyyət formasına malik olan alıcı hüquqi və fiziki şəxslərə göstərilən lizing xidmətlərinin həcmnin qiymətləndirilməsi barəsində təsəvvür yaratmaq üçün bu göstəricilərin müqayisə edilməsi kifayətdir.

Ölkəmizdə formalaşmış lizing xidmətləri bazarında özünəməxsus mövqeyi olan 3 lizing təşkilatın, “Aqrolizing” ASC, “Qafqaz Lizing” ASC və “Standard Lizing” MMC tərəfindən göstərilmiş lizing xidmətlərinin həcmi və miqyası barədə onların maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş lizing fəaliyyəti üzrə debitor borclarının məbləği haqqında aşağıdakı cədvəldə verilmiş məlumatlar düzgün təsəvvür yaradır (Cədvəl 1.1).

Cədvəl 1.1

1 yanvar 2017-ci il tarixə lizing fəaliyyəti üzrə debitor borcları haqqında məlumat*

Lizing təşkilatı	Uzunmüddətli debitor borcları	Qısamüddətli debitor borcları	Cəmi	Xüsusi çəkisi, %-lə
“Aqrolizing” ASC	361 669 678	38 717 433	400 387 111	84,03

“Qafqaz Lizinq” ASC	13 212 050	57 481 006	70 693 056	14,84
“Standard Lizinq” MMC	3 359 818	2 030 228	5 390 046	1,13
Cəmi:	378 241 546	98 228 667	476 470 213	100

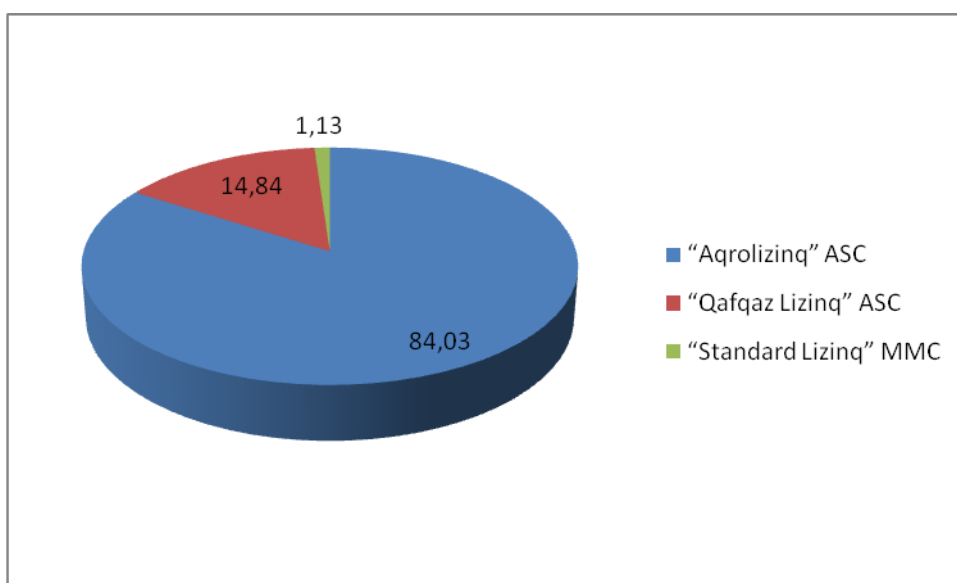
* Cədvəldə göstərilən lizinq təşkilatlarının internet saytlarında yayımlanmış maliyyə hesabatlarından istifadə edilməklə müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldə verilmiş nisbi xüsusi çəki məlumatlarından göründüyü kimi, haqqında söhbət gedən 3 lizinq təşkilatı tərəfindən göstərilmiş xidmətlərin ümumi həcmində əsas yeri “Aqrolizinq” ASC tutur. Belə ki, burada “Aqrolizinq” ASC 84,03 faiz, “Qafqaz Lizinq” ASC 14,84 faiz, “Standard Lizinq” MMC isə 1,13 faiz paya malikdir.

“Aqrolizinq” ASC, “Qafqaz Lizinq” ASC və “Standard Lizinq” MMC-nin lizinq xidmətləri üzrə iştirak payı daha əyani şəkildə 1.1-ci diaqramda əks etdirilir.

Diaqram 1.1

“Aqrolizinq” ASC, “Qafqaz Lizinq” ASC və “Standard Lizinq” MMC tərəfindən ümumilikdə göstərilmiş lizinq xidmətlərində onların hər birinin payı

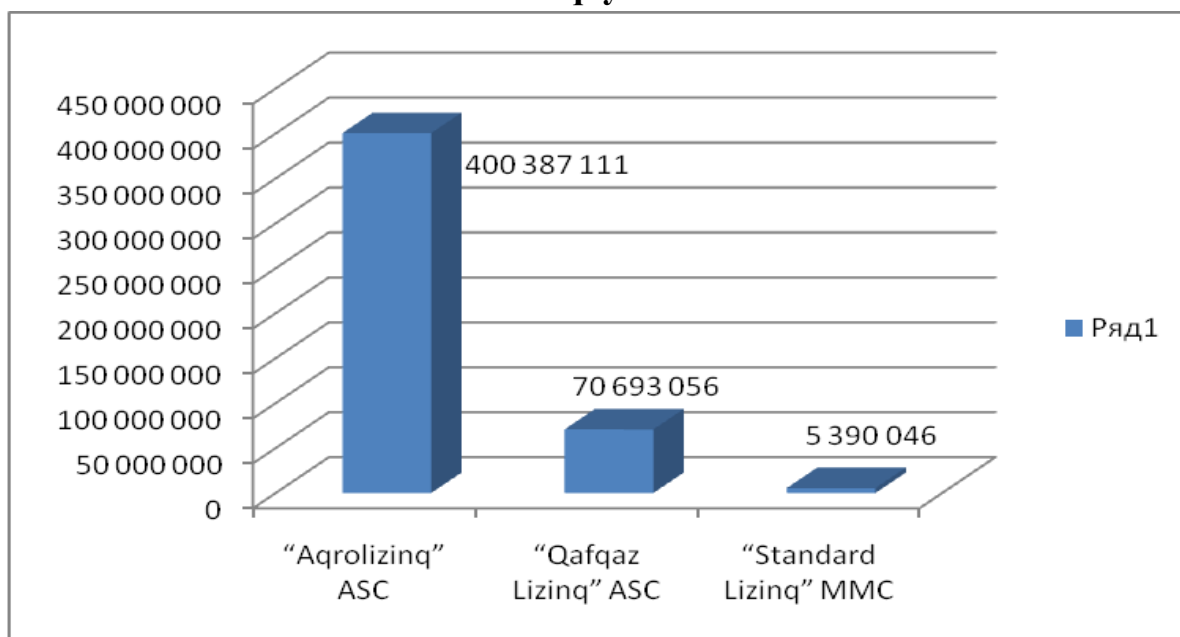

1.1-ci diaqramda verilmiş təsvirdən görünür ki, “Qafqaz Lizinq” ASC tərəfindən göstərilən lizinq xidmətlərinin məbləği “Aqrolizinq” ASC-nə nisbətə az, “Standard Lizinq” MMC-nin xidmətləri isə cüzi məbləğdədir.

“Aqrolizinq” ASC, “Qafqaz Lizinq” ASC və “Standard Lizinq” MMC-nin lizinq xidmətlərinin həcmi üzrə göstəricilərin müqayisəsi 1.2-ci diaqramda daha yaxşı nəzərə çarpır: müvafiq olaraq, 400 milyon, 70 milyon və 5 milyon manat.

Diaqram 1.2

“Aqrolizinq” ASC, “Qafqaz Lizinq” ASC və “Standard Lizinq” MMC tərəfindən göstərilmiş lizinq xidmətlərinin həcminin müqayisəsi

Haqqında burada bəhs edilən lizinq müəssisə və təşkilatları müxtəlif mülkiyyət formalarına malik olan təsərrüfat subyektlərinin maşınlar, avadanlıqlar, torpaq sahələri, cins heyvanlar və digər aktivlərlə təmin edillər ki, onların da əsas tərkib hissəsini uzunmüddətli aktivlər təşkil edil. Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində uzunmüddətli aktivlərin böyük əksəriyyəti əsas vasaitlərdən ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi uçot modelində tez-tez rast gəldiyimiz “vəsaitlər” ifadəsi Milli Mühasibat Uçotu Standartlarında “aktivlər” ifadəsi ilə əvəz edilir. Ölkəmizdə indiyədək fəaliyyət göstərmiş olan köhnə uçot modelində mövcud olan vəsaitlərin əsas vəsaitlər və dövriyyə vəsaitləri kimi iki yerə bölünməsinə də beynəlxalq uçot standartlarında bir qədər başqa yanaşma prinsipləri mövcuddur. Belə ki, beynəlxalq uçot standartlarında aktivlər iki yerə: uzunmüddətli aktivlərə və qısamüddətli aktivlərə bölünürlər. Beləliklə, ölkəmizdə mövcud olan ənənəvi uçot modelini yeni tətbiq ediləcək və Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartları əsasında qurulacaq yeni uçot modelindən fərqləndirən başlıca amil müəssisənin malik olduğu əmlakın bu iki formada, vəsaitlər və ya aktivlər kimi ifadə edilməsi və onların iki yerə bölünməsində mövcud olan müxtəliflik və fərqlə bağlıdır.

1.2. Lizinq əməliyyatlarının uçotunun əsas prinsipləri və başlıca funksiyaları

Lizinq əməliyyatlarının uçotunun əsas istiqamətverici məsələləri və təməl prinsipləri öz əksini beynəlxalq mühasibat uçotu sahəsində mövcud olan 2 standartda tapmışdır. Onlardan birincisi “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS) olub, bu standartda əsas etibarlı ilə uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərin lizinqinin təşkili, lizinq münasibətlərinin formalıması və fiksasiyası, lizinqverən və aktivləri lizinqə götürən tərəflərdə lizinq öhdəliklərinin mühasibat uçotunun başlıca prinsipləri əks etdirilmişdir [10, s.6]. Lizinq əməliyyatlarının uçotunun əsas istiqamətverici məsələlərinin və təməl prinsiplərinin əks əks olunduğu ikinci beynəlxalq mühasibat uçotu standartı “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 16№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS) olmaqla, bu standartda lizinqalan müəssisə tərəfindən lizinq vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin uçotuna dair məsələlər göstərilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS) əslində icarənin lizinq nöqtəyi-

nəzərindən mahiyyətini və prinsiplərini əhatə edir. Bu standartın Azərbaycan dilli variantının bütün mətni boyu “icarə” sözü işlənmişdir. Lakin ingilis dilində nəşr edilmiş orijinal nüsxələrə baxdıqda, söhbətin əslində lizinq əməliyyatlarından getdiyi başa düşülür. Sadəcə olaraq, tərcümə prosesində ingilis dilində “leasing” sözü Azərbaycan dilinə “lizinq” kimi deyil, “icarə” kimi tərcümə olunmuşdur. Yəni Azərbaycan dilində 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS) əslində “Lizinq” adlandırılmalıdır.

“İcarə” adlı 17№-liühas Mibat Uçotunun Beynəlxalq Standartının (İAS) məqsədi həm icarəçi (lizinq götürən), həm də icarəyə (lizinqə) verən arasında uçot siyasətinin hazırlanması qaydasını təyin etməkdən ibarətdir. Bu standart icarənin bütün növlərinin uçotunu, o cümlədən lizinq əməliyyatlarını, aktivlərin istifadə hüququnun müqavilə əsasında verilməsini, habelə aktivlərə texniki xidmət göstərilməsi ilə əlaqədar digər məsələləri tənzimləyir. Bu zaman aşağıdakılar istisnalıq təşkil edir [10; s.5]:

- faydalı qazıntıların və bərpa oluna bilməyən təbii resursların kəşfiyyatına yaxud istifadəsinə aid edilən icarə müqavilələri;
- müəllif hüququna icazə verilməsi haqqında müqavilə, patentlər, kinofilmlər və analogi aktivlər;
- icarədarın istifadəsində olan investisiya mülkiyyəti, həmçinin “İnvestisiya mülkiyyəti” adlı 40№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartına (İAS) uyğun olaraq, müqaviləəsasında icarəyə verən tərəfindən verilən investisiya mülkiyyəti;
- icarədarın istifadəsində olan maliyyə icarəsi haqda müqaviləəsasında bioloji aktivlər, habelə “Kənd təsərrüfatı” adlı 41№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartına (İAS) uyğun olaraq, əməliyyat lizinqi müqaviləsi əsasında icarəyə verən tərəfindən verilən bioloji aktivlər;

- aktivlərə xidmət göstərilməsi müqaviləsi (aktivlərdən istifadə hüququ bir tərəfdən digər tərəfə verilməmək şərti).

Standartda göstərilir ki, icarə (lizinq) dedikdə, icarə haqqı, yaxud ödəniş seryaları əsasında icarəyə verən özünün malik olduğu istifadə etmə hüququnun digərinə verilməsi başa düşülür. İcarənin təsnifatı icarədar tərəfindən icarəyə götürülən aktivdən istifadənin risk dərəcəsindən və alınması səmərədən asılıdır. Risklər, iqtisadi situasiyanın dəyişilməsindən alınan gəlirlərin itirilməsinə, aktivin mənəvi cəhətdən köhnəlməsinə və başqa şərtlərə əsaslanır. Gəlirlər aktivin istifadəsindən, onun bazar dəyərinin yüksəlməsindən, yaxud faydalı istifadə müddəti başa çatdıqdan sonra satışdan asılıdır.

Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlarında lizinqin təsnifatı prinsipal xarakter daşıyır. Belə ki, bilavasitə lizinqin növündən lizinqə götürülən obyektin əks olunması modeli asılıdır. Lizinqin hüququ müqaviləsində əsas vəsait obyektini lizinqə götürən tərəf və onu lizinqə verən tərəf razılaşma əsasında lizinqin növünü (maliyyə lizinqi, yaxud əməliyyatlizinqi) müəyyənləşdirə bilərlər. Bununla yanaşı, lizinq təsnifləşdirildikdə, lizinqin müqavilədə göstərilən növünə istinad etmək bir o qədər də etibarlı sayıla bilməz. Bütün hallarda lizinqin təqdim olunduğu şərtlər araşdırılmalı, başqa sözlə, işin hüquqi tərəfini deyil, iqtisadi tərəfini əsas götürmək lazımdır.

“İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartının (İAS) tələblərinə əsaslanmaqla, lizinqin formalaşdırılmış növləri və onların hər birinin standartla müəyyən edilmiş iqtisadi mahiyyəti aşağıdakı cədvəldə verilmişdir (Cədvəl 1.2).

Cədvəl 1.2

Maliyyə lizinqi	Əməliyyat lizinqi
Maliyyə lizinqi zamanı aktivin icarəyə	Əməliyyat lizinqi maliyyə lizinqindən

verəndən icarədara verilməsi ilə bütün əhəmiyyətli risklər və səmərə ona keçir.	fərqlənir. Belə ki, bu zaman aktivlərin icarəsi ilə bağlı bütün əhəmiyyətli risklər və səmərə icarəyə verəndən icarədara keçmir.
---	--

Burada göstərilən təməl prinsiplərinin məzmununa görə lizinq əməliyyatlarının təsnifatı onu təsdiqləyən hüquqi müqavilənin şərtlərinin məzmunu ilə deyil, tərəflər arasında qeydə alınmış sövdələşmənin iqtisadi məzmununu əsas götürməklə müəyyənləşdirilir.

Lizinq prosesi zamanı aşağıda göstərilən şərtlərdən biri və ya bir neçəsi mövcud olduğu halda, həmin lizinq əməliyyatı maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilməlidir:

- Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra lizinq götürən aktivin sahibi olmaq hüququ qazanır.
- Lizinq götürən icarənin əvvəlinə belə bir inamı olur ki, icarə müddəti başa çatdıqdan sonra o, həmin aktivin ədalətli dəyərdən xeyli ucuz qiymətə almaq hüququna malikdir.
- Lizinq aktivin faydalı istifadə müddətinin xeyli hissəsini təşkil edən müddətə verilir. Bu zaman aktivin satın alınması hüququ nəzərdə tutulmaya da bilər;
- Minimal icarə öhdəliyinin cari dəyəri icarəyə götürülən aktivin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir;
- Lizinqə götürülən aktivin istifadəsi icarədarın özünə məxsusdur və əhəmiyyətli dərəcədə modifikasiya olunmadan yalnız lizinq götürən tərəfindən istifadə edilə bilər [10; s.7].

Bunlarla yanaşı, maliyyə lizinqinin təsnifatına aşağıda göstərilən bir neçə hallar da təsir göstərir:

- Lizinq ödənişləri ilə əlaqədar ləğv edilən lizinq və lizinqə verənin zərərinin ödənilməsi lizinq götürənə keçir;

- Aktivin satılmasından alınan gəlirlə gözlənilən ləğvətmə dəyəri arasındakı fərq lizinq götürənə iqtisadi səmərə gətirir, yaxud fərqi əvəzlənməsi vəzifəsi meydana çıxır;
- Lizinq götürən lizinq müddətini müəyyən dövr ərzində artırmaq imkanına malikdir və lizinq öhdəlikləri bazar qiymətindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olacaq.

Müəssisə ilə lizinq təşkilatı arasında baş vermiş bir sıra lizinq əməliyyatlarının maliyyə lizinqinə və yaxud, əməliyyat lizinqinə hansı əlamətlər əsasında aid edilməsini müəyyən etməkdən ötrü, aşağıda verilmiş misallar üzrə bir neçə təsərrüfat əməliyyatına nəzər salmaq məqsəduyğundur:

Misal 1: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı 7 il müddətinə lizinqə götürmüşdür. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra mülkiyyət hüququ əlavə ödənişsiz lizinq götürənə keçir. Bu əməliyyat maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 2: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı lizinqə götürmüşdür. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra aktivin satın alınması hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Bu əməliyyat maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 3: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı 3 il müddətinə lizinqə götürmüşdür. Avadanlığın istifadə müddəti 10 ilə bərabərdir. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra aktivin satın alınması hüququ nəzərdə tutulmamışdır. Bu hal əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 4: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı 7 il müddətinə lizinqə götürmüşdür. 3 il ötdükdən sonra lizinq müqaviləsinə xitam verilmişdir. lizinq götürən müqavilənin şərtlərinə görə lizinq verənə lizinq haqqını tam həcmdə, başqa sözlə, 7 ilə ödəməyə borcludur. Bu əməliyyat maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 5: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı 7 il müddətinə lizinqə götürmüşdür. 3 il ötdükdən sonra lizinq müqaviləsinə xitam verilmişdir. Lizinq götürən müqavilənin şərtlərinə görə lizinq verənə lizinq haqqını yalnız faktiki lizinq müddətinə görə, başqa sözlə 3 ilə görə ödəməyə borcludur. Belə lizinq əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 6: Müəssisə uzunmüddətli aktiv olan avadanlığı 7 il müddətinə lizinqə götürülmüşdür. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra fərz edilən ləğvetmə dəyəri 15 min manat təşkil edir. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra lizinq götürən həmin aktivi 12 min manata satır. Lizinq götürən lizinqə verənə 3 min manat məbləğində kompensasiya ödəməlidir. Bu əməliyyat maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Torpaq sahəsinin lizinqi sövdələşmənin iqtisadi məzmunundan asılı olaraq həm maliyyə, həm də əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilə bilər. Məlumdur ki, torpaq sahəsinin faydalı istifadə müddətinə heç bir məhdudiyyət qoyulmur. Buna görə də əgər lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra mülkiyyət hüququ lizinq götürənə keçirsə, onda belə lizinq maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir. Əksinə olanda, yəni lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra mülkiyyət hüququ lizinq götürənə keçiməzsə və torpaq mülkiyyəyi lizinq berəndə qalarsa, onda belə lizinq əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirməlidir.

Torpaq sahəsinin və daşınmaz əmlakın lizinq müqaviləsi vahid müqavilə, yaxud müxtəlif müqavilələr əsasında bağlanıla bilər. Torpaq sahəsinin və onun üzərində yerləşən daşınmaz əmlakın lizinqi həm ayrıca lizinq obyektini kimi nəzərdən keçirilə bilər. Başqa sözlə, lizinqin bu növləri müxtəlif formalarda təsnifləşdirilir. Daşınmaz əmlaka və torpaq sahəsinə mülkiyyət hüququ lizinq götürənə keçdikcə, belə lizinq maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir. Əks halda lizinq əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilməlidir. Əgər lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra daşınmaz əmlakla bağlı səmərə və risklərə sahibkarlıq hüququ lizinq götürənə keçirsə (torpaq sahəsinə

münasibətdə keçmirsə), onda daşınmaz əmlakın lizinqi maliyyə lizinqi, torpaq sahəsinin lizinqi isə əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Əgər torpağın lizinqi üçün ilkin tanınan məbləğ cüzdirsə, onda torpaq sahəsinin və daşınmaz əmlakın lizinqi tam və bütöv halda nəzərdən keçirilə bilər.

Misal 7: Təşkilat torpaq sahəsi və onun üzərində qərarlaşan binanı lizinqə götürmüşdür. lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra həmin obyektlərin satın alınması nəzərdə tutulmuşdur. Hər iki obyektin lizinqi maliyyə lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 8: Təşkilat torpaq sahəsi və onun üzərində tikilmiş binanı lizinqə götürmüşdür. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra həmin obyektlərin satın alınması nəzərdə tutulmamışdır. Hər iki obyektin lizinqi əməliyyat lizinqi kimi təsnifləşdirilir.

Misal 9: Təşkilat torpaq sahəsi və onun üzərində tikilmiş binanı lizinqə götürmüşdür. Torpaq sahəsinin dəyəri binanın ədalətli dəyərinin 3%-ni təşkil edir. Obyektlər lizinqin təsnifat məqsədləri üçün bütöv bir vahid kimi qeydə alınmışdır.

Maliyyə və əməliyyat lizinqinin tərkibində ləğv edilməmiş lizinqi fərqləndirmək lazımdır. Ləğv edilməmiş lizinq dedikdə, yalnız aşağıdakı hallarda xitam verilə bilən lizinq müqaviləsi başa düşülür:

- Lizinqə verənlə razılaşmaqla;
- Yeni müqavilə bağlandıqda (həmin lizinq götürən və həmin analoji aktivlə);
- Lizinq götürən tərəfindən əlavə məbləğin köçürülməsi.

Maliyyə və əməliyyat lizinqi üzrə əməliyyatlar əks etdirildikdə lizinqin qəbul edildiyi tarix, lizinqin başlanğıc tarixi, lizinq müddəti və minimal lizinq öhdəliklərinin müddətləri təmin edilməlidir. Lizinq müddətinin başlanğıcı dedikdə,

lizinq götürənin lizinqə götürdüyü aktivdən istifadə hüququnun tanındığı tarix başa düşülür.

1.3. Lizinq aktivlərinin qiymətləndirilməsi məsələləri

Müəssisə və təşkilatlarda lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin müasir bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun qiymətləndirilməsi mühüm rol oynayır. Ona görə də həmin obyektlərin qiymətləndirilməsinin müasir problemlərinin öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Müasir dövrdə müəssisədə istifadədə olan lizinq obyektləri həm natural ifadədə, həm də dəyər ifadəsində uçota alınır. Natural formada uçot inventar obyektləri üzrə fiziki vahidlərlə aparılır. Lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin natural göstəricilər üzrə uçotunda obyektlərin inventar nömrələri ilə göstəriciləri, bina, qurğu və avadanlıqların, sexlərin, mağazaların, xidmət obyektlərinin sayı, onlardakı iş yerlərinin sayı, ictimai iaşə müəssisələrin sayı və onlarda oturacaq yerlərinin sayı, anbarların sayı və onların sahəsi, avadanlıqların həcmi, istehsal gücü və digər bu kimi informasiyalar göstərilir.

Müəssisə və təşkilatlarda lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin pul ölçüsü vasitəsi ilə qiymətləndirilməsi dəyər göstəricisi adlanır. Belə əsas vəsait obyektlərinin dəyər ifadəsində uçota alınması onların ümumi məbləğinin müəyyən olunmasında, əsas vəsaitlərin təkrar istehsalının planlaşdırılmasında, müəssisədə istifadə olunan əsas vəsaitlərin fondverimi və müəssisənin fondla silahlanması göstəricilərinin müəyyən edilməsində, əsas vəsaitlərin artımı, sturukturu və onlardan səmərəli istifadə olunmasında, köhnəlmənin (amortizasiyanın) müəyyən olunması üzrə haqq-hesabın tərtib olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin mühasibatda aşağıdakı qiymətlərlə uçota alınır:

1. İlk dəyərlə;
2. Qalıq dəyərlə;
3. Bərpa dəyərlə.

Əsas vəsaitlərin yuxarıda göstərilən qiymətlərlə uçota alınmasının iqtisadi və təsərrüfat əhəmiyyəti vardır.

Lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin tam ilk dəyərinə daxildir:

1. Tikintinin və alınmış avadanlıqların dəyəri;
2. Avadanlıqların nəqliyyatla daşınıb gətirilməsi xərcləri;
3. Avadanlıqların quraşdırılması xərcləri.

Lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin tam ilk dəyərinə, onların köhnəlməsi məbləğini çıxdıqdan sonra qalan dəyərə əsas vəsaitlərin qalıq dəyəri deyilir. Belə əsas vəsaitlərin qalıq dəyəri ilə onların köhnəlməsi məbləğinin müqayisə edilməsi, əsas vəsaitlərin nə dərəcədə köhnəlməsini göstərir.

Lizinq əməliyyatları vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin bərpa dəyəri isə müasir şəraitdə onların təkrar istehsalı ilə əlaqədar olaraq dəyişməsi ilə əlaqədar olur. Əsas vəsaitlərin bərpa dəyəri ilə qiymətləndirilməsi zəruriyyəti aşağıdakı vəziyyətlə əlaqədar olur. Hər il müəssisə və təşkilatlara yeni əsas vəsaitlər daxil olur. Müxtəlif vaxtlarda istehsal olunan və istifadəyə verilən əsas vəsaitlərin qiymətlərinə, avadanlıqların qiymətlərinin dəyişməsi, tikintinin dəyərinin dəyişilməsi, nəqliyyat, enerji, qaz üzrə tariflərin, əmək haqqının dəyişməsi və sair bu kimi amillər təsir edir. Bununla əlaqədar olaraq əsas vəsaitlərin vaxtaşırı yenidən qiymətləndirilməsi zəruriyyəti meydana çıxır. Müasir şəraitlə əlaqədar olaraq, əsas vəsaitlər yenidən qiymətləndirilməklə onların həqiqi dəyəri müəyyən olunur. “Mühasibat uçotu

haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə əsasən (m.24, 27) ölkəmizdə əsas vəsaitlər onların ilk dəyəri ilə uçota alınır. Onların köhnəlməsinin uçotu isə mühasibatda ayrıca aparılır.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində əsas vəsaitlər beynəlxalq standartlara uyğun qiymətləndirilməlidir. Ona görə də əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsinə dair beynəlxalq standartlar nəzərdən keçirilir. Ölkəmizdə müəssisə və təşkilatların yeni bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməsi istiqamətində çoxlu işlər görülür. Müasir qaydalara müvafiq idarəetmə mexanizmləri tətbiq edilir. Lakin buna baxmayaraq, bir çox problemlər öz həllini tapmamış və müzakirə obyektı olaraq qalmışdır. Bu məsələlərdən biri də əsas vəsait obyektlərinin dəyərinin düzgün qiymətləndirilməsi problemi ki, bu da son illər çox böyük aktualıq kəsb edərək müzakirə olunsa da, nəinki öz real həllini tapmamış, hətta itirilən vaxt hesabına daha da dərinləşmişdir. SSRİ süqut etdikdən sonra MDB məkanlarında xarakterik inflyasiya əsas vəsaitlərin dəyərində böyük kənarlaşmalar yaratdı. Bu zaman əsas vəsait obyektlərinin uçot dəyəri ilə mövcud bazar dəyəri arasında dərin uyğunsuzluq yarandı. Problemin həlli üçün, yəni əsas vəsaitlərin dəyərini mövcud bazar dəyərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən 1992-ci il, 1994-cü il, 1996-cı illərdə əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi haqqında bir sıra qərarlar qəbul etmiş və müvafiq əmsallar tətbiq etməklə ölkəmizdə əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi prosesi həyata keçirilmiş və 1997-ci ildə “Qiymətləndirmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Lakin bu tədbirlər problemin aradan qaldırılmasında müəyyən qədər kömək göstərsə də bu sahədə mövcud olan problem tam həllini tapmamışdır. Bu zaman əsas vəsaitlərin faktiki dəyəri ilə balans dəyəri arasında böyük fərq yaranmışdır. Düzdür, bina və qurğuların dəyəri bazar dəyərinə müəyyən qədər yaxınlaşsa da, maşın və avadanlıqların dəyərində fantastik artım yaranmışdır. Məsələn; 1996-cı ildə aparılan əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi zamanı tanınmış müəssisələrdən birində mövcud olan və 1980-cı illərin axırlarında istehsal olunmuş “Elektron” markalı

televizorun dəyəri 43483 manat müəyyən olunmuşdur. Halbuki bu qiymət kənardan idarə olunan Yaponiya istehsalı olan televizorların qiymətindən yüksəkdir. Problem tək-cə nəticə olaraq dəyerdə yaranan kənarlaşmalarla bitməmişdir. Belə ki, əsas vəsaitlərin dəyərinə görə hesablanan köhnəlmə (amortizasiya) ayırmaları və əmlak vergisi həm də maya dəyəri elementi olduğundan yaranmış vəziyyət sonrakı mərhələlərdə özünü kəskin şəkildə biruzə vermiş və mənfi nəticələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bütün bunları nəzərə alsaq, razılaşmaq olar ki, olkə iqtisadiyyatının müasir inkişaf mərhələsində müəssisə və təşkilatlarda mövcud olan əmlakın qiymətləndirilməsi sahəsində yeni metodların tətbiqi məqsədəuyğundur. Bunun əsasında isə əsas vəsait obyektlərinin qiymətləndirilməsi zamanı onun ədalətli dəyər prinsipi üzrə müəyyən olunmasının vacib olması amili dayanır. İqtisadiyyatda bu məhfuma ən yaxın anlayış əmlakın bazar qiymətidir. Bu qiyməti müəyyən etmək üçün beynəlxalq qiymətləndirmə standartlarından (IVS-International Valuation Standarts) və Avropa qiymətləndirmə standartlarından (EVS-European Valuation Standarts) istifadə etmək məqsədəuyğun olardı. Çünki, inkişaf etmiş bütün ölkələrdə bu standartlardan istifadə olunur. Beynəlxalq qiymətləndirmə standartları komitəsi (IVCX) tərəfindən aşağıda göstərilən 4 standart təsdiq edilmişdir.

1-ci standart: Əsas vəsait obyektinin qiymətinin bazar dəyəri əsasında müəyyən edilməsi: Bu zaman 2 əsas prinsip nəzərə alınmalıdır: “Bazar dəyəri” anlayışının müəyyən edilməsi və bazar dəyərinin müəyyən edilməsidir. Bazar dəyəri qiymətləndirmə aparıldığı tarixdə müvafiq marketinq həyata keçirildikdən sonra tam anlayışla, ehtiyatla və məcburiyyət olmadan fəaliyyət göstərən tərəflər-arzu edən alıcı və arzu edən satıcı arasında müstəqil sövdələşmədə əsas vəsaitlərin alınıb-satılmağa ehtimal qiymətdir. Bazar dəyəri isə qiymətləndirmə metodlarının tətbiqi vasitəsilə müəyyən edilir. Bazar dəyərini müəyyən edilməsinin qəbul edilmiş metodlarına satışların müqayisə metodu, gəlirlərin momentallaşması və xərçlər metodu aid edilir.

Bazar dəyərini müəyyən etmək üçün qiymətlərin bazar şəraitini nəzərə almaqla ilk növbədə aktivlərin ən yaxşı istifadə və ya ehtimal olunan istifadə üsulunu müəyyən etməkdir. Bu zaman həm də iqtisadi, siyasi, ictimai və ya digər xarici amillərin yeni yerləşdiyi yerə görə satışı mümkün olmayan və ya açıq bazarda birbaşa satılmayan və məxsus olduğu müəssisənin istehsal vasitələrinin hissəsi kimi istifadə oluna biləcək aktivlərin bazar qiymətinin müəyyən edilməsi çətinlik doğurur. Bazar qiyməti müəyyən edildikdən sonra hesabat hazırlanır. Standart qiymətləndiricinin hesabatında aşağıdakılara izahatın verilməsi tələb olunur:

1. Məlumatların, əsasların, təhlillərin və nəticələrin aydın olması üçün tələb olunan bütün informasiyaların göstərilməsi;
2. Qiymətləndirmənin aparıldığı mülahizə və məhdudiyyətlərin qeyd edilməsi;
3. Qiymətləndirilən əmlakın dəqiq identifikasiyası və təsviri;
4. Əmlakının qiyməti, qiymətləndirmənin məqsədi və tarixi, qiymətin qüvvədə ola biləcəyi müddət;
5. Qiymətləndirmənin aparılmasına dair digər izahatların verilməsi.

2-ci standart: Əsas vəsait obyektinin qiymətinin bazar dəyərindən fərqli əsaslarla qiymətləndirilməsi:

Bu standart 2 məqsəd daşıyır:

1. Bazar dəyərindən fərqli dəyərin müəyyən edilməsi və əsaslandırılması.
2. Bu qiymətin bazar qiymətindən fəqləndirilməsi. Bu zaman aşağıdakılar müəyyən edilməlidir: İstifadə dəyəri, investisiya dəyəri, fəaliyyətdə olan müəssisənin dəyəri, sığorta dəyəri, qəbul edilən, dərəcələndirilən və ya vergiyə qəbul olunan dəyər, qalıq bərpa dəyəri, qalıq dəyəri, ləğv etmə və ya məcburi satış dəyəri və xüsusi dəyər. Bütün bunlar müəyyən edildikdən sonra hesabat hazırlanır. Hesabatda qiymətləndirici tərəfindən müəyyən edilən dəyəri tam əsaslandırılmalı, müvafiq şərait və metodlara istinad olunmalıdır.

3-cü standart: Əsas vəsait obyektinin maliyyə hesabatları və müxtəlif hesabatların məqsədləri üçün qiymətləndirilməsi: Bu standartın məqsədi maliyyə hesabatları və müvafiq hesablardan istifadə etmək üçün qiymətləndirmə aparılması üçün müvafiq təlimatların müəyyən edilməsidir. Beynəlxalq mühasibat standartları, yenidən qiymətləndirilmədə xərclərin alternativi kimi qəbul edilir.

4-cü standart: Kredit təminatı, girov və borc öhtəlikləri təminatının qiymətləndirilməsi: Bu standartın məqsədi kredit təminatı, girov və borc öhdəliklərinin təminatının qiymətləndirilməsinə olan tələbləri standart həmcinin hesabatın hazırlanmasına aid tələbləri də əhatə edir. Fikrimizcə bu standartların ölkəmizdə tətbiq edilməsi öz müsbət nəticəsini verir. Bundan başqa əmlakın qiymətləndirilməsi üzrə hüquqi normativ sənədlərdəki bəzi boşluqlar doldurulmalı və pozuntulara qarşı mübarizə üsulları, qeyri-peşəkar qiymətləndiricilərin cəzalandırılması qaydaları hazırlanmalıdır.

II fəsil. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir vəziyyəti

2.1. Lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri

Lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi prosesi lizinq alan müştərinin lizinq berən müəssisəyə müraciətindən başlayır və ardıcıl olaraq, lizinq əməliyyatının aşağıda göstərilən bütün mərhələlərini əhatə edir:

- Lizinq müraciətinin sənədləşdirilməsi;
- Müraciətə baxılması;
- Müraciətin təsdiqlənməsi
- Lizinq müqaviləsinin bağlanması
- Alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması
- Lizinq obyektinin əldə edilməsi
- Lazımi sığorta əməliyyatları
- Lizinq obyektinin lizinq alana verilməsi
- Lizinq ödənişləri
- Monitorinq
- Mülkiyyət hüququnun lizinq alana keçməsi

Lizinq üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyətinə uyğun təşkil edilir. Belə ki lizinq alan müəssisə lizinq təşkilatına hər hansı bir avadanlığın, maşının və yaxud digər əsas vəsait obyektinin lizinq şərtləri ilə alınmasına dair müraciət edir. Belə müraciət lizinq verən təşkilatda lizinq alan müəssisə tərəfindən qəbul edilmiş forma üzrə ərizənin yazılması ilə rəsmiyyətə

salınır. Bu sənəd hüquqi şəxslər üçün lizinq ərizəsi adlanır. Hüquqi şəxslər üçün lizinq ərizəsində aşağıdakı məlumatlar əks etdirilir:

1. Lizinq alan hüquqi şəxs barədə ümumi məlumat

Burada lizinq alan hüquqi şəxsin (müəssisənin) tam adı, fəaliyyət sahəsi, hüquqi ünvanı, faktiki ünvanı, dövlət qeydiyyatının tarixi: VÖEN nömrəsi, telefon və faks nömrəsi, eləcə də elektron poçt ünvanı göstərilir.

2. Təsisçilər

Burada lizinq alan müəssisənin təsisçilərinin adı, soyadı, pay miqdarı və pay faizi göstərilir.

3. Rəhbər işçilər barədə məlumat

Burada lizinq alan müəssisənin rəhbərinin adı, soyadı, vəzifəsi, təhsili və əmək fəaliyyəti barədə məlumat əks olunur.

4. Lizinq alanın fəaliyyəti barədə qısa məlumat

Burada lizinq alan müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin əsas istiqamətləri haqqında məlumat əks olunur.

5. Mövcud kredit, lizinq və digər öhdəliklər barədə məlumat

Burada lizinq alan müəssisənin digər təşkilatlar qarşısında hal-hazırda mövcud olan öhdəliklərinin məbləği, qarşısında öhdəlik götürülmüş təşkilatların adları və digər lazımi qeydlər göstərilir.

6. İstifadə edilən avadanlıqlar haqqında məlumat

Burada lizinq alan müəssisənin hal-hazırda istifadə etməkdə olduğu avadanlığın növü, modelləri, istehsal gücü və dəyəri (ƏDV ilə) haqqında məlumatlar göstərilir.

7. Lizinq vasitəsi ilə alınması nəzərdə tutulan avadanlıqlar:

Burada lizinq vasitəsilə alınması nəzərdə tutulan avadanlığın növü, miqdarı, modeli, satış dəyəri (ƏDV ilə) haqqında məlumat göstərilir.

8. Müştərinin təklif etdiyi lizinq şərtləri:

Burada lizinq müddəti, əvvəlcədən ödənilən məbləğ, əlavə təminat və digər şərtlər haqqında məlumatlar göstərilir.

Lizinq alan müəssisənin bu əməliyyatı aparmaq üçün məsul edilmiş şəxsi bir çox hallarda bu müəssisənin öz rəhbəri olur. Həmin şəxs sənədin sonunda aşağıdakı məzmununda iltizam yazır:

“Mən, aşağıda imza edən, bu ərizə formasının 7 bəndində qeyd olunan avadanlıqların alınması üçün müraciət edirəm və bunu öz imzomla təsdiq edirəm. Ərizə formasındakı məlumatların və ərizə formasına əlavə edilmiş sənədlərin düzgünlüyünə zəmanət verirəm”.

Lizinq ərizəsinin bütün səhifələri həm lizinq verən, həm də lizinq alan tərəfindən imzalanır və imzalar möhürlə təsdiq olunur.

“Qardaşlar” ASC tərəfindən “Standartlizinq” MMC-yə lizinq müraciətinin sənədləşdirilməsi üçün təqdim olunmuş ərizə növbəti səhifələrdə verilir.

Lizinq təşkilatında lizinq alanın ərizəsinə baxılır və lizinqin verilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bu barədə lizinq təşkilatının rəhbəri ərizənin üstündə müvafiq dərkənar yazır. Ərizədə verilmiş məlumatlardan görüldüyü kimi, Xaçmaz rayonunda fəaliyyət göstərən “Qardaşlar” ASC 18 mart 2017-ci il tarixində lizinq təşkilatı kimi fəaliyyət göstərən “StandartLizinq” MMC-yə kənd təsərrüfatı texnikası almaq üçün müraciət etmişdir.

STANDARTLIZINQ MMC

HÜQUQİ ŞƏXSLƏR ÜÇÜN LIZINQ ƏRİZƏ FORMASI*

1. Lizinq alan hüquqi şəxs barədə ümumi məlumat

Tam adı	<i>“Qardaşlar” ASC**</i>
Fəaliyyət sahəsi	<i>Kənd təsərrüfatı və emal</i>
Hüquqi ünvanı	<i>Xaçmaz rayonu, İ.Qutqaşınlı küç.19</i>
Faktiki ünvanı	<i>Xaçmaz rayonu, Əhmədoba kəndi</i>
Dövlət Qeydiyyatı tarixi:	<i>17 noyabr 2001-ci il</i>
VÖEN	<i>15697285</i>
Telefon/Faks	<i>+994504263218</i>
E-mail	<i>qardashlar@gmail.com</i>

2. Təsisçilər

Adı, Soyadı	Pay miqdarı	Pay %
<i>Əsədov Kamran Qasım oğlu</i>	<i>1000</i>	<i>25%</i>
<i>Əsədov İmran Qasım oğlu</i>	<i>1000</i>	<i>25%</i>
<i>Əsədov Hüseyn Qasım oğlu</i>	<i>1000</i>	<i>25%</i>
<i>Əsədov İkrəm Qasım oğlu</i>	<i>1000</i>	<i>25%</i>

3. Rəhbər işçilər barədə məlumat:

Adı, Soyadı	Vəzifəsi	Təhsili və əmək fəaliyyəti barədə məlumat
<i>Əsədov Kamran Qasım oğlu</i>	<i>Sədr</i>	<i>Ali; 3№-li sovxozda aqronom (1985-1994-cü illər)</i>
<i>Hacıyeva Rəfiqə Səfər qızı</i>	<i>Baş mühasib</i>	<i>Ali, Xaçmaz elektrik şəbəkəsində mühasib (2000-2011-ci illər)</i>

Lizinq alan _ "Qardaşlar" ASC _

Lizinq verən _ "StandartLizinq" MMC _

4. Lizinq alanın fəaliyyəti barədə qısa məlumat:

"Qardaşlar" ASC kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı ilə məşğul olur. Cəmiyyətin Xaçmaz rayonunun Əhmədoba kəndi yaxınlığında 30 hektar əkinə yararlı məhsuldar torpaq sahəsi, daxili istifadə sahəsi 120 kv.m olan bir mal-qara ferması, onun yanında bir anbar binası, istifadəyə yararlı sahəsi 80 kv.m. olan ikimərtəbəli ofis binası və 24 baş iri buynuzlu mal-qarası vardır.

"Qardaşlar" ASC-nin bank rekvizitləri: Hesablaşma hesabının №-si 146321, Kapitalbankın Xaçmaz şöbəsi, BİK-501931, SWIFT-ARBZ22K, VÖEN-26549311

5. Mövcud kredit, lizinq və digər öhdəliklər barədə məlumat:

Öhdəliklər	Qarşısında öhdəlik götürülmüş təşkilatların adları	Öhdəlik məbləği		Qeyd
		manatla	ABŞ dolları ilə	
Kredit	<i>Kapitalbank</i>	<i>8000</i>		<i>3il ödəniş müddəti vardır və qrafik üzrə vaxtlı-vaxtında ödənilir</i>
Lizinq	<i>Yoxdur</i>			
Digər	<i>Yoxdur</i>			

6. İstifadə edilən avadanlıqlar haqqında məlumat:

№	Avadanlığın növü	Modellər	İstehsal gücü	Təxmini dəyəri, (ƏDV ilə)

--	--	--	--	--

Lizinq alan _ *“Qardaşlar” ASC* _

Lizinq verən _ *“StandartLizinq” MMC* _

7. Lizinq vasitəsi ilə alınması nəzərdə tutulan avadanlıqlar:

Nö	Növü	Miqdarı	Modeli	Satıcı	Dəyəri (ƏDV ilə) manatla
1.	Traktor “Belarus”	1	KMZ-35	StandartLizinq	8400
2.	Kotan	1	BK-2	StandartLizinq	730
3.	Kultivasiya aqreqatı	1	AS-12-C	StandartLizinq	835
4.	Çiləyici aqreqat	1	KOMAND	StandartLizinq	420
	Cəmi	4			10385

8. Müştərinin təklif etdiyi ilizinq şərtləri:

Lizinq müddəti	8 il
Əvvəlcədən ödəmə	1385 manat
Əlavə təminat	Girov: Ferma binası və ofis binası- Akt№12QK-127, 12 fevral 2017-ci il
Digər şərtlər	1) İllik 12 faiz lizinq haqqı; 2) Ödəniş prosesi 1 ildən sonra başlamaqla, 7 il müddətində hər ay mütəmadi qaydada bərabər məbləğlərlə sonadək davam edir.

Mən, aşağıda imza edən, bu ərizə formasının 7 bəndində qeyd olunan avadanlıqların alınması üçün müraciət edirəm və bunu öz imzamlarla təsdiq edirəm. Ərizə formasındakı məlumatların və ərizə formasına əlavə edilmiş sənədlərin düzgünlüyünə zəmanət verirəm.

..... *Kamran Əsədov*.....

(imza)

M.Y. (*“Qardaşlar” ASC-nin möhürü*)

.....*18 mart 2017-ci il*.....

(tarix)

Lizinq alan _ *“Qardaşlar” ASC* _

Lizinq verən _ *“StandartLizinq” MMC* _

* -Ərizə forması müəllif tərəfindən şərti məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir

** -Göy rənglə göstərilənlər əlyazmasıdır

Lizinq alan müəssisə “Qardaşlar” ASC lizinq verən “StandartLizinq” MMC-dən 1 ədəd “KMZ-35” markalı “Belarus” traktoru, 1 ədəd “BK-2” markalı kotan, 1 ədəd “AS-12-C” markalı kultivasiya aqreqatı və 1 ədəd “KOMAND” markalı çiləyici aqreqat olmaqla cəmi məbləği 10385 manat olan texnikanın lizinq şərtləri ilə ona satılmasını xahiş edir. Lizinq almaq üçün müraciət etmiş “Qardaşlar” ASC-nin kifayət qədər uzunmüddətli aktivləri vardır. Ərizədə göstərilmişdir ki, Cəmiyyətin Xaçmaz rayonunun Əhmədoba kəndi yaxınlığında 30 hektar əkinə yararlı məhsuldar torpaq sahəsi, daxili istifadə sahəsi 120 kv.m olan bir mal-qara ferması, onun yanında bir anbar binası, istifadəyə yararlı sahəsi 80 kv.m. olan ikimərtəbəli ofis binası və 24 baş iri buynuzlu mal-qarası vardır. Həmin əmlakdan lizinq alanın hal-hazırda içərisində 24 baş mal-qaranın bəslənməkdə olduğu ferma binası və müəssisənin işçi heyətinin istifadəsində olan ofis binası 12 fevral 2017-ci ildə tərtib olunmuş Akt12QK-127№-li akt əsasında qiymətləndirilməklə, lizinqin gələcək ödəniş təminatı üçün girov qoyulur. Lizinq alan “Qardaşlar” ASC tərəfindən ilkin ödəniş olaraq, 1385 manat ödəyir. Verilmiş lizinqin məbləği $10385 - 1385 = 9000$ manat illik lizinq haqqı isə 12 faiz təşkil edəcəkdir. Lizinq alan “Qardaşlar” ASC-nin xahişinə görə, Ödəniş prosesi 1 ildən sonra başlamaqla, 7 il müddətində hər ay mütəmadi qaydada bərabər məbləğlərlə ödənişin sonunadək, yəni 12 fevral 2025-ci ilədək davam edəcəkdir.

Lizinq verən təşkilatda lizinq alanın ərizəsinə baxılır, müvafiq qərar qəbul edildikdən sonra lizinq müqaviləsi (“StandartLizinq” MMC-də lizinq sazişi) tərtib olunur. Lizinq müqaviləsində lizinqin hər iki tərəf üçün maraq kəsb edən şərtləri aydın şəkildə qeyd edilir. Lizinq verən təşkilat olan “StandartLizinq” MMC ilə lizinq alan müəssisə olan “Qardaşlar” ASC arasında bağlanmış 12 fevral 2017-ci il tarixli

lizinq müqviləsində göstərilən bütün şərtlər “Qardaşlar” ASC-nin ərizəsində göstərilənlərə tam uyğundur. Ona görə də həmin lizinq müqviləsinin “StandartLizinq” MMC tərəfindən icra edilməsi nəticəsində “Qardaşlar” ASC-yə ümumi dəyəri 10385 manat olan 4 ədəd kənd təsərrüfatı texnikası verilmişdir. Bu əməliyyat “StandartLizinq” MMC tərəfindən hər biri 2 nüsxədən ibarət olan qaimə və hesab-faktura yazmaqla sənədləşdirilmişdir. Bu sənədlərin hər birində lizinq qaydasında təqdim olunan texnikanın adı, markası, istehsal ili, miqdarı, qiyməti və məbləği göstərilir. Həmin sənədlərə kənd təsərrüfatı maşın və texnikasının hər birinin texniki pasportu, sertifikatı, texniki xarakteristika şərtləri və digər bu kimi zəruri sənədlər əlavə edilir.

Göstərilən bu sənədlər əsasında alınmış kənd təsərrüfatı maşın və texnikası lizinq alan müəssisə olan “Qardaşlar” ASC-də əsas vəsait obyektləri qismində təsərrüfata mədaxil edilir və onların uçotu təşkil edilir.

2.2. Lizinq aktivlərinin sintetik və analitik uçotu

Ölkəmizdə lizinq aktivlərinin sintetik uçotu Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun aparılır. Kommersiya təşkilatlarında lizinq aktivlərinin sintetik uçotu məsələləri “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 7№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının, lizinqin təşkili, tənzimlənməsi və buradan irəli gələn digər məsələlər isə “İcarə” adlı 14№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının, tələbləri ilə tənzimlənir.

“Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 7№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə əsasən, kommersiya müəssisələrində lizinq aktivlərinin sintetik uçotu müəssisənin uzunmüddətli aktivlərinin uçota alındığı hesablarda aparılır. Əgər nəzərə alsaq ki, lizinq aktivləri əsasən torpaq sahələri, binalar, qurğular, maşın və avadanlıqlardan, eləcə də cins və damazlıq heyvanlardan ibarət olur və bir sözlə,

bunlar əsas vəsaitləri təşkil edir, onda bu halda lizinq aktivlərinin aşağıda göstərilən sintetik mühasibat hesablarında uçota alınmalı olduğu aydın olar:

111№-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar-Dəyər”,

131№-li “Bioloji aktivlər-Dəyər”.

Bu hesabların hər ikisi aktiv mühasibat hesabı olub, lizinq aktivlərinə aid edilən əsas vəsait obyektinin, istər torpaq sahələri, bina və tikililər, maşın və avadanlıqlar olsun, istərsə də cins və damazlıq heyvanlar olsun, müəssisəyə daxil olma dəyəri üzrə məbləği bu hesablardan birinin (uyğun gələnin) debetinə və digər hesabların kreditinə yazılır.

Lizinq əməliyyatları nəticəsində lizinqalan müəssisə lizinq təşkilatından əsas vəsait obyektini alır. Bu zaman lizinqalan müəssisədə əsas vəsait obyektini yaranmış olur. Lizinq əməliyyatları vasitəsilə alınmış əsas vəsait obyektlərinin sintetik uçotu digər əsas vəsait obyektlərinin uçotundan heç nə ilə fərqlənmir. Ona görə də burada müəssisənin lizinq əməliyyatları vasitəsi ilə aldığı əsas vəsait obyektlərinin sintetik və analitik uçotu məsələlərindən bəhs edilir. Məlumdur ki, Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq edildiyi şəraitdə müəssisənin əsas vəsait obyektləri uçotda aşağıda göstərilən 3 quru üzrə əks etdirilir:

- Torpaq, tikili və avadanlıqlar
- Bioloji aktivlər
- Təbii sərvətlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, lizinq əməliyyatları nəticəsində adətən avadanlıq və bioloji aktivlər qrupuna aid olan əsas vəsait obyektləri alınır ki, bunlara da misal olaraq, nəqliyyat vasitələri, istehsal avadanlıqları, istehsalat xətləri, dəzgahlar, kənd təsərrüfatı heyvanları və digər bu kimi əsas vəsait obyektlərini göstərmək olar.

Müasir mühasibat uçotu şəraitində ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə uyğun olaraq lizinq əməliyyatları nəticəsində lizinq alan müəssisədə lizinq vasitəsilə yaradılmış əsas

vəsait obyektlərinin mühasibat uçotunda aşağıdakı qruplar üzrə əks etdirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Torpaq sahələri;

Bina və tikililər;

Qurğular;

Maşınlar;

Avadanlıqlar;

Nəqliyyat vasitələri;

İşçi və məhsuldar heyvanlar;

Digər obyektlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə torpaq sahələrinin lizinqə verilməsi hallarına demək olar ki, rast gəlinmir. Lakin lizinq əməliyyatların iqtisadi mahiyyəti və müasir dövrdə torpaq sahələrini müəssisənin mülkiyyətində olması imkanları şərait yaradır ki, kənd təsərrüfatına yararlı olan torpaq sahələri digər əsas vəsait obyektləri kimi. Lizinq təşkilatları tərəfindən müxtəlif istifadəçilərə lizinq şərtləri ilə verilsin. Belə bir iş şəraiti imkan verər ki, gələcəkdə ölkəmizdə kənd təsərrüfatı istehsalı daha da çoxaldılsın və qeyri neft sektorunun inkişafına öz layiqli töhfəsini versin.

Lizinq müddətinin əvvəlinə lizinq götürən özünün balansında maliyyə lizinqinə aid edilən aktivləri və öhdəlikləri aşağıda qeyd olunan qiymətlərin ən aşağı olanı ilə uçota almalıdır:

- Əmlakın ədalətli dəyəri ilə;
- Minimal lizinq ödənişinin diskont dəyəri ilə, diskont dərəcəsi (stavkası) nəzərə alınmaqla;

- Müqavilədə nəzərdə tutulan faiz dərəcəsinə nəzərə almaqla (əgər onu hesablamaq mümkündürsə);
- Lizinq götürənin borc kapitalına faizin artan dərəcəsi nəzərə alınmaqla.

Lizinq müqaviləsi üzrə faiz dərəcəsi dedikdə, diskont dərəcəsi başa düşülür. Minimal ödənişin ümumi diskont dərəcəsi və lizinq götürən tərəfindən zəmanət verilən ləğvətmə dəyəri aktivin ədalətli dəyəri və lizinqə verənin lizinqə çəkdiyi ilkin müstəqim xərclərin məbləğinə bərabərdir.

Borc kapitalına faizin artan dərəcəsi lizinq götürənin ödəməli olduğu analoji lizinq üzrə faiz dərəcəsidir. Əgər belə bir dərəcəni təyin etmək çətindir, onda faiz dərəcəsi lizinqin əvvəlinə qəbul edilir.

Lizinq götürənin balansında onun mülkiyyətində olmayan əmlakın maliyyə lizinqində olduğu kimi əks etdirilməsi ilk baxışda mübahisə doğurur. Bu halda sövdələşmənin hüququ forması deyil, iqtisadi forması əsas götürülməlidir. Maliyyə lizinqi hüququna lizinqə götürülən əmlakdan istifadə hüququ lizinqə ödədiyi məbləğ həcmində aktivin ədalətli dəyərində bərabər olan iqtisadi səmərə verir. Beləliklə, lizinqə götürülən aktivin və öhdəliyin lizinq götürənin balansında əks etdirilməsi sövdələşmənin iqtisadi təbiətinin əks etdirir. Əks halda lizinq götürənin iqtisadi resursları aşağı düşəcək.

Lizinqə götürülən əmlakın dəyərində bilavasitə lizinqin qəbulu ilə əlaqədar müstəqim xərclər daxil edilir. Belə xərclərə icarə müqaviləsinin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı xərclər daxildir. Lizinqə götürülən aktivlər üzrə öhdəliklər onların dəyərini azaltmır və onlar qısamüddətli və uzunmüddətli öhdəliklərə bölünür.

Minimal lizinq öhdəlikləri maliyyə xərclərinə və ödənilməmiş öhdəliklərin azalmasına bölünməlidir. Maliyyə xərcləri lizinqin bütün müddəti ərzində dövrlər üzrə bölünə bilər. Bu zaman öhdəliklərin qalan kəmiyyətinə münasibətdə faiz dərəcəsinin daimi kəmiyyəti təmin edilməlidir. Şərti lizinq haqqı onların faktiki baş

verdiyi dövrün xərcləri qismində bölüşdürülür. Şərti lizinq haqqı müqavilədə göstərilən konkret lizinq məbləğini əks etdirir və müəyyən göstəricidə bərabər tutulur. Məsələn, satışın fərz edilən gələcək həcmi, gələcək qiymət indeksi və s.

Lizinq götürənin balansında əks etdirilən lizinqə götürülən amortizasiya olunası obyekt lizinq götürən müəssisənin qəbul etdiyi uçot siyasətinə uyğun sürətdə amortizasiyaya edilməlidir. Əgər obyektin lizinqi başa çatdıqdan sonra onun lizinq götürənin mülkiyyətinə keçəcəyi barədə əsaslı fərziyyə yoxdursa, onda həmin aktiv aşağıdakı daha aşağı müddətdə tamamilə amortizasiyaya məruz qalmalıdır. Amortizasiya olunan məbləğ sistemli əsaslarla obyektin istifadəsi fərz olunan müddətin hər bir uçot dövrü üzrə bölüşdürülməlidir. Əgər lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra obyekt lizinq götürənin mülkiyyətinə keçirsə, onda aktivin istifadəsinin fərz olunan müddəti onun faydalı istifadə müddəti kimi tanınır.

Misal: Müəssisə ədalətli dəyəri 100 min manat olan əsas vəsait obyektini 5 il müddətinə lizinqə götürmüşdür. Lizinq haqqı hər bir hesabat ilinin sonunda 24 min manat məbləğində ödənilir. Müqaviləyə uyğun olaraq, əsas borcun ödənilməmiş məbləğindən illiyin 15%-i həcmində faiz ödənişləri həyata keçirilir. Əsas vəsait obyektini üçün amortizasiyanın xətti metodikası istifadə edilir.

Müqavilənin şərtlərindən asılı olaraq, lizinq haqqı məbləği aşağıdakılardan ibarət olacaq:

- Lizinqə götürülən əmlakın ədalətli dəyərində bərabər olan lizinq üzrə öhdəliklər (100 min man);
- 20 min manata bərabər olan maliyyə xərcləri (24 min man * 5 il – 100 min man)

Maliyyə xərcləri lizinq müddəti ərzində ehtə bölüşdürülməlidir ki, daimi stavka (faiz dərəcəsi) borcun qalığının 15%-i həcmində olsun. Bu zaman birinci ildə maliyyə xərcləri ödənilmir.

➤ Birinci il

1. Əsas vəsait obyektini balansə qəbul edilmişdir:

Dt “ Əsas vəsait” hesabı (100 min man)

Kt “İcarə üzrə borc” hesabı (100 min man)

2. Amortizasiya hesablanmışdır:

Dt “Amortizasiya xərcləri” hesabı (20 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlərin amortizasiyası xərcləri” hesabı (20 min man)

3. Lizinq haqqı ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc” hesabı (24 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri “ hesabı (24 min man)

➤ İkinci il

Ödənilməmiş öhdəlikdən 15% həcmində maliyyə xərcləri hesablanmışdır. Birinci ilin sonuna ödənilməmiş öhdəliklərin məbləği 76 min manat təşkil edir:

$$100 \text{ min manat} - 24 \text{ min manat} = 76 \text{ min man.}$$

Müvafiq surətdə maliyyə xərcləri 114 min manata bərabərdir:

$$76 \text{ min man} * 15\% = 12,6 \text{ min man.}$$

Lizinq haqqı 12,6 min manat həcmindədir:

$$24 \text{ min man} - 11,4 \text{ min man} = 12,6 \text{ min man.}$$

1) Lizing haqqı ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc”hesabı (12,6 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri” hesabı (12,6 min man)

2) Maliyyə xərcləri hesablanmışdır:

Dt “ İcarə üzrə xərclər” hesabı (11,4 min man)

Kt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” (11,4 min man)

3)Maliyyə xərcləri ödənilmişdir:

Dt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı (11,4 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri” hesabı (11,4 min man)

4) Amortizasiya hesablanmışdır:

Dt “ Amortizasiya xərcləri” hesabı (20 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlərin amortizasiyası “ hesabı (20 min man)

➤ Üçüncü il

Ödənilməmiş öhdəlikdən 15% həcmində maliyyə xərcləri hesablanmışdır. İkinci ilin sonuna ödənilməmiş öhdəliklərin məbləği 63,4 min man təşkil edir.(100 min man-24min man-12,6 min man)

Müvafiq surətdə maliyyə xərcləri 9,51 min manata bərabərdir (63,4min man* 15%). İcarə haqqı 14,49 min manat həcmindədir (24min man-9,51 min man).

1) Lizing haqqı ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc “hesabı (14,49 min man)

Kt “Pul vəsaitləri” hesabı(14,49 min man)

2)Maliyyə xərcləri hesablanmışdır:

Dt “ İcarə üzrə xərclər” hesabı (9,51 min man)

Kt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı (9,51 min man)

3)Maliyyə xərcləri ödənilmişdir:

Dt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı(9,51 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri “ hesabı (9,51 min man)

4)Amortizasiya hesablanmışdır:

Dt “ Amortizasiya xərcləri”hesabı (20 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlərin amortizasiyası “hesabı (20 min man)

➤ Dördüncü il

Ödənilməmiş öhdəlikdən 15% həcmində maliyyə xərcləri hesablanmışdır. Üçüncü ilin sonuna ödənilməmiş öhdəliklərin məbləği 48,91 min manat təşkil edir (100 min man- 24 min man-12,6 min man-14,49 min man). Müvafiq surətdə maliyyə xərcləri 7,337 min manata bərabərdir (48,91 min man * 15%). Lizinq haqqı 16,663 min manat həcmindədir (24 min man- 7,337 min man).

1) Lizinq haqqı ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc”hesabı(16,663 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri“ hesabı (16,663 min man)

2)Maliyyə xərcləri hesablanmışdır:

Dt “ İcarə üzrə xərclər” hesabı (7,337 min man)

Kt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı (7,337 min man)

3)Maliyyə xərcləri ödənilmişdir:

Dt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı (7,337 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri “ hesabı (7,337 min man)

4) Amortizasiya hesablanmışdır :

Dt “ Amortizasiya xərcləri” hesabı (20 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlərin amortizasiyası “ hesabı (20 min man)

➤ Beşinci il

Ödənilməmiş öhdəlikdən 15% həcmində maliyyə xərcləri hesablanmışdır. Dördüncü ilin sonuna ödənilməmiş öhdəliklərin məbləği 32,247 min manat təşkil edir (100 min man- 24 min man – 12,6 min man – 14,49 min man – 16,663 min man). Müvafiq surətdə maliyyə xərcləri 4,837 min manata bərabərdir (32,247 min man * 15 %). Lizinq haqqı 19,163 min manat həcmindədir (24 min man- 4,837 min man).

1) Lizinq haqqı ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc”hesabı (19,163 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri” hesabı (19,163 min man)

2)Maliyyə xərcləri hesablanmışdır:

Dt “ İcarə üzrə xərclər “ hesabı (4,837min man)

Kt “ Maliyyə xərcləri üzrə borc”hesabı (4,837 min man)

3)Maliyyə xərcləri ödənilmişdir :

Dt “Maliyyə xərcləri üzrə borc” hesabı (4,837 min man)

Kt “Pul vəsaitləri” hesabı (4,837 min man)

4)Amortizasiya hesablanmışdır:

Dt “Amortizasiya xərcləri” hesabı (20 min man)

Kt “Əsas vəsaitlərin amortizasiyası” hesabı (20 min man)

Lizinq götürən müəssisədə lizinqə götürülən əmlak və lizinq ödənişləri üzrə hesablaşmalar aşağıdakı cədvəldə verilmişdir (Cədvəl 2.1).

Lizinq götürən öz maliyyə hesabatında maliyyə lizinqinə dair aşağıdakı informasiyaları verməlidir:

- siniflər bölümündə hesabatın tərtib olunduğu tarixə lizinqə götürülən aktivin xalis balans dəyəri;
- hesabat tarixinə gələcək minimal lizinq ödənişinin və onların diskont dəyərinin üç qrup üzrə təsnifləşdirilməsi (bir ilədək olanlar, bir ildən beş ilədək olanlar və beş ildən sonra olanlar);

Cədvəl 2.1

Lizinq götürən müəssisədə lizinqə götürülən aktivlər və lizinq ödənişləri üzrə hesablamalar

Dövrələr	Lizinq üzrə öhdəlik (borcun ödənilməmiş məbləği) min man	Əsas borcun ödənilməsi hesabına lizinq ödənişləri, min man	Maliyyə xərcləri (bölüşdürül müş) min man	Lizinq üzrə ödənişin ümumi məbləği, min man	Amortizasiya ayırmaları, min man
1	100	24	0	24	20
2	76	12,60	11,4	24	20
3	63,4	14,49	9,51	24	20
4	48,91	16,663	7,337	24	20
5	32,247	19,163	4,837	24	20
Yekunu	-	86,916	33,084	120	100

- şərti lizinq üzrə hesabat dövründə tanınmış xərclər;
- hesabat tarixinə sublizinq üzrə gözlənilən minimal ödənişlərin cəmi məbləği;
- şərti lizinq haqqının əsasları barədə informasiyalar açıqlamaqla əhəmiyyətli lizinq müqavilələrinin təsviri.

Əməliyyat lizinqinin uçotda əks etdirilməsinin bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Hər şeydən əvvəl, lizinqə verən tərəfindən müqavilə əsasında əməliyyat

lizinqi qaydasında verilən aktiv lizinqə verənin balansında qeydə alınır. Lizinqdən gəlirlər isə bərabər əsasda lizinqin bütün müddəti ərzində tanınır. Əgər istehsalçı, yaxud diller lizinqə verən hesab olunursa, onda satışdan mənfəət lizinq müqaviləsi bağlandıqda tanınmır. Daha konkret desək, bu mənfəət satışın ekvivalenti hesab olunmur.

Lizinq müqaviləsinin bağlanması ilə lizinqə verənin ilkin müstəqim xərcləri aktivin dəyərinin artırılmasına daxil edilir və lizinqin bütün müddəti ərzində lizinqdən gəlirlərdə olduğu kimi xərclər qismində tanınır.

Lizinqə verilən amortizasiya olunan obyekt qəbul edilmiş uçot siyasətinə uyğun olaraq, lizinqə verən tərəfindən amortizasiya edilir. Çəkilməmiş xərclər, o cümlədən amortizasiya xərcləri lizinqdən gələn gəlirlər tanındıqda xərclərin tərkibində uçota alınır.

Lizinqə verilən aktiv “Aktivlərin qiymətdən düşməsi” adlı 36№-li Standarta müvafiq olaraq müntəzəm surətdə qiymətin düşməsi ilə bağlı testdən keçirilməlidir.

Misal: Müəssisə ədalətli dəyəri 90 min manat olan əsas vəsait obyektini 1 il müddətinə lizinqə vermişdir. Obyektin faydalı istifadə müddəti 3 ilə bərabərdir. Amortizasiya bərabər hesablama metodunun tətbiqi ilə hesablanır. Lizinq haqqı üçün axırını 50 min man məbləğində ödənilir. Əməliyyatları uçotda əks etdirək:

1. Birinci ilə görə amortizasiya hesablanmışdır:

Dt “ Amortizasiya xərcləri” hesabı (30 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlərin amortizasiyası” hesabı (30 min man)

2. Obyektin icarəyə verilməsindən alınan gəlir tanınmışdır:

Dt “ İcarədarın borcu” hesabı (50 min man)

Kt “ Gəlirlər” hesabı (50 min man)

3.İcarə haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri” hesabı (50 min man)

Kt “ İcarədarın borcu”hesabı (50 min man)

Lizinq götürən əməliyyat lizinq zamanı lizinq ödənişlərini xərclər qismində əks etdirməlidir. Belə xərclər bütün lizinq müddəti ərzində bərabər surətdə bölüşdürülməlidir.

Misal: Müəssisə ədalətli dəyəri 90 min manat olan əsas vəsait obyektini 1 il müddətinə lizinqə vermişdir. Obyektin faydalı istifadə müddəti üç ilə bərabərdir. Lizinq haqqı ilin axırında 50 min manat məbləğində ödənilir. Əməliyyatları uçotda əks etdirək:

1. Lizinq üzrə xərclər hesablanmışdır:

Dt “ İcarə üzrə xərclər”hesabı (50 min man)

Kt “ İcarə üzrə borc” hesabı (50 min man)

2. Lizinq xərcləri ödənilmişdir:

Dt “ İcarə üzrə borc”hesabı (50 min man)

Kt “ Pul vəsaitləri”hesabı (50 min man)

Lizinqə verən özünün maliyyə hesabatında əməliyyat lizinqinə dair aşağıdakı informasiyaları açıqlamalıdır:

- əməliyyat lizinqinin ləğv edilməmiş bütün müqavilələri üzrə gələcək minimal ödənişlər, ayrılıqda götürülən hər bir dövr üzrə ayrılıqda olmaqla (bir ilədək olanlar, bir ildən beş ilədək olanlar və beş ildən sonra olanlar);
- hesabat dövründə gəlir kimi tanınan şərti icarə haqqının məbləği;

- lizinqə verən tərəfindən bağlanılan əhəmiyyətli lizinq müqaviləsinin təsviri.

Lizinq götürən özünün maliyyə hesabatında əməliyyat lizinqinə dair aşağıdakı informasiyaları açıqlamalıdır:

- əməliyyat lizinqinin ləğv edilməmiş bütün müqavilələri üzrə gələcək minimal ödənişlər, ayrılıqda götürülən hər bir dövrə görə ayrılıqda olmaqla (bir ilədək olanlar, bir ildən beş ilədək olanlar və beş ildən sonra olanlar);
- ləğv olunmayan sublizinq müqavilələri üzrə hesabat tarixinə gözlənilən gələcək minimal ödənişlərin ümumi məbləğini;
- lizinq və sublizinq üzrə dövr ərzində tanınmış xərclərin ödənişi;
- şərti lizinq haqqı, opsiyonların şərtləri və s. haqqında informasiyaların açıqlanması şərti ilə əhəmiyyətli lizinq müqavilələrinin təsviri.

2.3. Lizinq öhdəliklərinin sintetik və analitik uçotu

Lizinq əməliyyatları nəticəsində lizinq alan müəssisənin lizinq verən təşkilat qarşısında uzunmüddətli öhdəliyi yaranmış olur. Belə öhdəliklər müəssisənin uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklərin tərkib hissəsidir. Onların sintetik uçotu 414№-li “Digər uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər” hesabında aparılır. Biz təklif edirik ki, müəssisədə Lizinq əməliyyatlarının sintetik uçotunu Azərbaycanın Milli mühasibat uçotu standartlarının tələblərinə uyğun aparmaq üçün 414№-li “Digər uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər” hesabının tərkibində 414-1№-li “Lizinq öhdəlikləri” adlı subhesab açılsın. Belə bir subhesabın açılması müəssisədə lizinq nəticəsində meydana gəlmiş öhdəliklərin uçotunun lazımı səviyyədə aparılmasına şərait yaradır.

Lizinq öhdəlikləri lizinqə götürülən əsas vəsait obyektinin lizinq alan müəssisə tərəfindən lizinq təşkilatından alınması prosesində yaranır. Belə ki, hər hansı bir

obyektin, məsələn, maşın, avadanlıq, torpaq sahəsi, nəqliyyat vasitəsi və yaxud digər lizinq obyektinin müəssisə tərəfindən lizinqə alınmasına dair təsərrüfat əməliyyatı həmin obyektin uçota alınmalı olduğu mühasibat hesabının debetində və bu öhdəliklərin uçota alınmalı olduğu hesabın kreditində əks etdirilməlidir. Ona görə də lizinq nəticəsində müəssisədə yaranmış öhdəliklərin uçotunun digər öhdəliklərdən ayrıca şəkildə aparılması üçün yaranmış öhdəliyin məbləği 111№-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar -Dəyər”, 131№-li “Bioloji aktivlər -Dəyər” və yaxud 141№-li “Təbii sərvətlər -Dəyər” hesablarından birinin debetində və 414№-li “Lizinq öhdəlikləri” hesabının kreditində əks etdirilir. 414№-li “Lizinq öhdəlikləri” hesabı üzrə Bir həmişə kredit qalığı olmalıdır. Kredit qalığının məbləği müəssisənin ümumilikdə götürdükdə qarşılıqlı münasibətdə olduğu bütün lizinq təşkilatları qarşısında mövcud olan öhdəliklərinin məbləğini əks etdirir.

Əmlakı lizinqə verənlər lizinqə verdikləri aktivləri özlərinin balanslarından silərək, onların dəyərini lizinqə qoyulan xalis investisiyaya bərabər məbləğdə debitor borcu kimi əks etdirir. Lizinqə qoyulan xalis investisiyalar dedikdə, lizinq müqaviləsində nəzərdə tutulan dərəcə üzrə diskontlaşdırılan və lizinqə qoyulan ümumi investisiyalar başa düşülür. Eyni zamanda, lizinqə qoyulan ümumi investisiyalar minimal icarə ödənişlərinin məcmusundan ibarət olur.

Əmlakı lizinqə verən üçün zəmanətli ləğvətmə dəyəri dedikdə, lizinq götürən tərəfindən zəmanət verilən ləğvətmə dəyərinin bir hissəsi başa düşülür. Bu zaman zəmanətin kəmiyyəti ödənilməsi maksimum məbləğlə qiymətləndirilir. Zəmanət verilmədən ləğvətmə dəyəri dedikdə isə lizinqə verilən aktivin ləğvətmə dəyərinin bir hissəsi başa düşülür.

Misal: Müəssisə avadanlığı maliyyə lizinqinə verir. Lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra diller avadanlığın 20 min manata satın alınmasına zəmanət verir. Bu məbləğ zəmanətli ləğvətmə dəyəri hesab olunur.

Lizinq müqaviləsinin bağlanması ilə əlaqədar ilkin müstəqim xərclər lizinqə verənin hesabına aid edilə bilər. Əgər lizinqə verən istehsalçı yaxud diller deyildirsə, onda komissiyon şəklində olan mükafat bilavasitə icarə müqaviləsinə daxil edilir. Bu məbləğ lizinq üzrə debitor borcunu artırır və lizinqin bütün müddəti ərzində bərabər surətdə gəlirlərin məbləğini azaldır. Lizinq müqaviləsinin bağlanması ilə bilavasitə əlaqəsi olmayan ümumi üstəlik xərclər dövrün xərclərinə aid edilir. Əgər lizinqə verən istehsalçı, yaxud diller hesab olunursa, onda lizinq müqaviləsinin bağlanması ilə əlaqədar müstəqim xərclər lizinq müddətinin əvvəlinə xərclər kimi tanınır.

Lizinqə əməliyyatından gələn gəlirlər rasional əsasda lizinqin bütün müddəti ərzində bölüşdürülməlidir. lizinq gəlirlərinin daxil olması mənfəətin daimi dövrü normasını əks etdirməlidir. Lizinq ödənişləri borcun əsas məbləği və gələcək maliyyə gəlirləri hissəsində lizinqə qoyulan ümumi investisiyaları azaldır.

Zəmanət verilməyən ləğvətmə dəyəri ilə maliyyə lizinqi şəraitində ləğvətmə dəyəri müntəzəm surətdə yoxlanılmağa məruz qalmalıdır. Əgər zəmanət verilməyən ləğvətmə dəyərinin hesablama kəmiyyəti azalmışdırsa, onda bütün lizinq müddəti ərzində maliyyə gəlirlərinin bölüşdürülməsini yenidən nəzərdən keçirmək lazımdır. Eyni zamanda gəlirlərin artıq yığılmış məbləği də azaldılmalıdır.

Əgər lizinqə verən istehsalçı yaxud diller hesab olunursa, onda satışdan maliyyə nəticələri qəbul edilmiş uçot siyasətinə uyğun olaraq, müstəqim satışa münasibətdə tanınır. Lizinqə verənin gəlirlərinin kəmiyyəti bazar faizlərinin dərəcələrinə uyğunlaşdırılmalıdır. Müştəriləri cəlb etmək məqsədilə istehsalçılar yaxud dillerlər lizinq üzrə aşağı salınmış faiz dərəcələri elan edə bilərlər. Buna görə də faiz dərəcələrinin süni surətdə aşağı salındığı halda gəlirlər bazar dərəcələri əsasında yenidən hesablanmalıdır.

İstehsalçılar və dillerlər müştərilərə lizinq və aktivin satın alınması arasında seçim hüququ verə bilərlər. İstehsalçı, yaxud diller üçün maliyyə lizinqi iki növ gəlir əldə etmək imkanı verir:

- işlərin normal gedişi şəraitində aktivlərin satışından altan mənfəət, ekvivalent mənfəət yaxud zərər;
- maliyyə lizinqi müddəti ərzində maliyyə gəlirləri.

İstehsalçı, yaxud diller tərəfindən lizinq müddətinin əvvəlinə tanınan gəlir, aktivlərin ədalətli dəyərindən, yaxud faizlərin bazar dərəcəsi üzrə hesablanan diskont minimal ödəniş məbləğindən asılı olaraq qiymətləndirilir. Lizinq müddətinin əvvəlinə tanınan satışın maya dəyəri faktiki maya dəyərinə yaxud aktivin balans dəyərinə qiymətləndirilir.

Misal: Müəssisə balans dəyəri 100 min manat olan əsas vəsait obyektini 5 il müddətinə maliyyə lizinqinə vermişdir. Lizinq haqqı hər ilin sonunda 24 min manat məbləğində ödənilir. Müqaviləyə uyğun olaraq, əsas borcun ödənişləri məbləğindən illiyin 15%-i həcmində faiz ödənişi həyata keçirilir.

➤ Birinci il

1. Əsas vəsait obyektini balansdan silinmişdir:

Dt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri” hesabı (100 min man)

Kt “ Əsas vəsaitlər “hesabı (100 min man)

2. Lizinq öhdəlikləri hesablanmışdır:

Dt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (24 min man)

Kt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri”hesabı (24 min man)

3. Lizinq haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri”hesabı (24 min man)

Kt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (24 min man)

4. Gəlir tanınmışdır:

Dt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri”hesabı (24 min man)

Kt “ Gəlirlər “hesabı (24 min man)

➤ İkinci il

1. Lizinq öhdəlikləri hesablanmışdır:

Dt “ Faiz üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (11,4 min man)

Kt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri”hesabı (11,4 min man)

Dt “Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (12,6 min man)

Kt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri”hesabı (12,6 min man)

2. Lizinq haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri”hesabı (12,6 min man)

Kt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri “hesabı (12,6 min man)

Dt “ Pul vəsaitləri”hesabı (11,4 min man)

Kt “ Faiz üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (11,4 min man)

3. Gəlir tanınmışdır:

Dt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri”hesabı (24 min man)

Kt “ Gəlirlər”hesabı (24 min man)

➤ Üçüncü il

1. Lizinq öhdəlikləri hesablanmışdır:

Dt “Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı(9,51 min man)

Kt “ Gələcək dövrün gəlirləri”hesabı (9,51 min man)

Dt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (14,49 min man)

Kt “Gələcək dövrün gəlirləri” hesabı (14,49 min man)

2. Lizinq haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri”hesabı (14,49 min man)

Kt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (14,49 min man)

Dt “ Pul vəsaitləri” hesabı (9,51 min man)

Kt “ Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri” hesabı (9,51 min man)

3.Gəlir tanınmışdır :

Dt “ Gələcək dövrlərin gəlirləri” hesabı (24 min man)

Kt “ Gəlirlər “hesabı (24 min man)

➤ Dördüncü il

1. Lizinq öhdəlikləri hesablanmışdır :

Dt “ Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (7,337 min man)

Kt “ Gələcək dövrün gəlirləri”hesabı (7,337 min man)

Dt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (16,663 min man)

Kt “ Gələcək dövrün gəlirləri “hesabı (16,663 min man)

2. Lizinq haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri” hesabı (16,663 min man)

Kt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri “ hesabı (16,663 min man)

Dt “ Pul vəsaitləri”hesabı (7,337 min man)

Kt “ Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri “hesabı (7,337 min man)

3.Gəlir tanınmışdır:

Dt “ Gələcək dövrün gəlirləri”hesabı(24 min man)

Kt “ Gəlirlər” hesabı (24 min man)

➤ Beşinci il

1. Lizinq öhdəlikləri hesablanmışdır:

Dt “ Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (4,837 min man)

Kt “ Gələcək dövrün gəlirləri”hesabı (4,837 min man)

Dt “ Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (19,163 min man)

Kt “ Gələcək dövrün gəlirləri” hesabı (19,163 min man)

2. Lizinq haqqı alınmışdır:

Dt “ Pul vəsaitləri “hesabı (19,163 min man)

Kt “Daxil olası icarə öhdəlikləri”hesabı (19,163 min man)

Dt “Pul vəsaitləri”hesabı (4,837 min man)

Kt “ Faizlər üzrə daxil olası icarə öhdəlikləri” hesabı(4,837 min man)

3.Gəlir tanınmışdır:

Dt “ Gələcək dövrün gəlirləri “ hesabı(24 min man)

Kt “Gəlirlər “hesabı (24 min man)

Lizinq verən müəssisədə lizinq öhdəlikləri üzrə hesablaşmalar aşağıdakı cədvəldə verilmişdir(Cədvəl 2.2):

Cədvəl 2.2

Lizinq verən müəssisədə lizinq öhdəlikləri üzrə hesablaşmalar

Dövrələr	Lizinq ödənişləri üzrə gələcək dövrlərin gəlirləri,min man	Faizlər üzrə gələcək dövrlərin gəlirləri, min man	Lizinq üzrə gəlirlərin ümumi məbləği, min man.
1	24	0	24
2	12,6	11,4	24
3	14,49	9,51	24
4	16,663	7,337	24
5	19,163	4,837	24
Yekunu	89,916	33,084	120

Lizinqə verən özünün maliyyə hesabatında maliyyə lizinqinə dair aşağıdakı informasiyaları açıqlamalıdır:

- hesabat tarixinə lizinqə qoyulan ümumi investisiya məbləğinin və minimal lizinq ödənişləri üzrə lizinq götürənin borcunun diskont dəyərinin müxtəlif dövrlər üzrə təsnifləşdirilməsi;
- alınmamış maliyyə gəliri;
- aktivin lizinqə verənə çatası zəmanət verilməyən ləğv etmə dəyəri;
- hesabat dövrünün gəliri kimi tanınan şərti lizinq haqqının məbləği;
- minimal icarə ödənişinin ödənilməmiş borc üzrə yaradılan ehtiyat məbləği;
- lizinqə verəndə bağlanmış əhəmiyyətli icarə müqaviləsinin təsviri.

Müəssisədə lizinq öhdəliklərinin analitik uçotun da aparılması məqsədəuyğundur. Bunun üçün müxtəlif təyinatlı uçot registrlərindən istifadə oluna bilər. Məsələn, bu

məqsədlə, müəssisələr arasında geniş yayılmış uçot registrlərindən biri olan K-15 formalı analitik uçot kitabından istifadə etmək olar. Bu, çox kitabından istifadə edərək yüzünü öhdəliklərin uçotu 2 istiqamətdə qurmaq olar. Onlardan birincisi ayrı-ayrı lizinq təşkilatları üzrə analitik hesablar yaratmaqla təşkil edilir. Belə analitik uçot ayrı-ayrılıqda götürülmüş müxtəlif lizinq təşkilatları qarşısında yaranmış öhdəliyin hərəkətinə dair informasiyaların uçotda düzgün əks etdirilməsinə xidmət göstərir. Bu halda hər bir lizinq təşkilatına məxsus olan xüsusi analitik hesab yaradılır. Həmin analitik hesabda öhdəliyin yaranması, hesabın debetində hissə- hissə ödənilməsi isə kreditində əks olunur. Müvafiq analitik hesabın kredit qalığı müəssisənin lizinq təşkilatı qarşısında olan öhdəliyinin məbləğini əks etdirir. Belə informasiyalardan müəssisənin lizinq təşkilatı ilə hesablaşma əməliyyatlarının idarə edilməsində geniş istifadə edilir. Belə ki, hər ayın sonunda bu cür təşkil edilmiş analitik uçot məlumatları əsasında ayrı-ayrı lizinq təşkilatları qarşısında olan öhdəlik məbləğlərinin siyahısı çıxarılır və müəssisənin rəhbərliyinə təqdim edilir. Müəssisə rəhbərliyi lizinqi öhdəlikləri üzrə əməliyyatların idarə edilməsi üçün bu informasiyalardan istifadə edərək qərar qəbul edir.

III fəsil. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri

3.1. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Əsası ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, hal-hazırda davam etməkdə olan və ölkəmizin yüksək iqtisadi inkişafına gətirib çıxartmış müasir iqtisadi inkişaf strategiyasının tərkibində mühasibat uçotu və audit sisteminin yüksək inkişaf etmiş iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi önəmli yerlərdən birini tutur. Ona görə də müasir dövrdə ölkəmizdə mövcud olan mühasibat uçotu və audit sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri xüsusi aktuallığa malikdir. Eləcə də lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi məsələləri iqtisadçı alimlərin və mühasibat uçotu üzrə fəaliyyət göstərən çoxsaylı mütəxəssislərin diqqətini cəlb edir. Ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (2; s.4), eləcə də həmin Qanunun icrası ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi bir sıra qərarlarda öz əksini tapmışdır.

Lizinq əməliyyatlarının uçotunun Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsinin başlıca metodoloji konteksti ölkədə yeni yaradılmaqda olan uçot standartlarının Qərb uçot modelinə istiqamətləndirilməsi meyllilə bağlıdır. Qərb uçot modelinin Azərbaycanda mühasibat uçotunun prioritet inkişaf istiqaməti kimi qəbul edilməsində iqtisadi inkişafın qloballaşdırılması,

ölkəmizə çoxlu xarici investisiyaların cəlb edilməsi, iqtisadi inkişaf tempinin yüksəlməsi və gəlirliliyin artırılması ilə transmilli korporasiyaların diqqətinin Azərbaycana cəlb edilməsi və Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin iqtisadi proseslərinə inteqrasiya edilməsi, eləcə də bu kimi bir çox amillər ciddi təsir göstərir. Ölkədə Qərb uçot modelinə meyl etmə ideyası sosialist iqtisadiyyatının bazar iqtisadiyyatı ilə əvəz edilməsi prinsipləri əsasında meydana gəlmişdir. Onun ilk əlamətlərindən biri keçən əsrin sonuncu onilliyində mühasibat uçotunun bir-birilə sıx qarşılıqlı əlaqəyə malik olan iki sistemə; maliyyə və idarəetmə uçotuna ayrılması olmuşdur. Ölkədə sosialist iqtisadiyyatının əsas prinsipləri əsasında formalaşmış və bir çox əlamətləri indi də mövcud olan mühasibat uçotu modelinin Qərb uçot modelinə əsaslanmış Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi ideyası da keçən əsrin sonuncu onilliyində, ölkədə bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması və inkişafı fonunda meydana gəlmişdir. Əslinə baxanda, mühasibat uçotunun əsas sxemi, ardıcılıq mexanizmi, qayəsi və prinsipləri dünyanın hər yerində eynidir. Dünyada mövcud olan bütün uçot modellərində mühasibat uçotu müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətini, müəssisədə baş verən iqtisadi prosesləri, ayrı-ayrı hadisələri, təsərrüfat əməliyyatlarını qeydə alır, öyrənir, qruplaşdırır, sistemləşdirir, ümumiləşdirir və təsərrüfat dövrünə aid nəticələr əldə edir. Hansı uçot modelinin tətbiq olunmasından asılı olmayaraq, uçot proseslərinin yerinə yetirilməsi zamanı müəssisənin əmlakı və onun əmələgəlmə mənbələrinin mövcud vəziyyəti və dəyişməsi mühasibat hesablarından istifadə etməklə, balans üsulunun tətbiqilə və ikitərəfli yazılış əsasında uçota alınır. Bununla yanaşı, ölkəmizdə formalaşmış ənənəvi uçot modelilə Qərb uçot modeli arasında bir çox prinsiplial fərqlər vardır ki, bunlar da Azərbaycanda mühasibat uçotunun Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi zərurətini meydana gətirmişdir. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları əslində ABŞ-da və bir çox inkişaf etmiş Qərb ölkələrində təşəkkül tapmış və hal-hazırda tətbiq edilməkdə olan Qərb uçot modeli əsasında Beynəlxalq Mühasibat Uçotu

Standartları Komitəsi tərəfindən hazırlanmışdır. Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartları isə öz növbəsində Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının başlıca prinsipləri, əsas müddəaları və uçot prosesləri qarşısında qoyduğu tələbləri saxlanmaqla hazırlanmışdır. Ona görə də Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının nəzəri və praktik əsasında, kökündə Qərb uçot modelinin başlıca prinsipləri dayanır. Həm Qərb uçot modeli, həm də onun əsasında hazırlanmış Beynəlxalq və Milli (Azərbaycan) Mühasibat Uçotu Standartlarında mühasibat uçotunun əsas istiqamətləri müəssisənin əmlakı və onun əmələgəlmə mənbələrinin hansı qruplar üzrə təsnifləşdirilməsi əsasında müəyyən edilir.

Müasir dövrü ölkəmizdə xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində, mütərəqqi iqtisadi islahatların aparılması və bunula da yüksək iqtisadi inkişafa nail olmaq dövrü kimi xarakterizə etmək olar. Hal-hazırda ölkəmizdə həyata keçirilən ardıcıl iqtisadi islahatların mühüm tərkib hissələrindən biri də postsovet dövründə formalaşmış və bəzi dəyişikliklərlə indi də istifadə edilməkdə olan mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsidir. Bu məsələ öz əksini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda tapmışdır. Qanunun 3-cü maddəsində göstərilmişdir ki, bütün mühasibat uçotu subyektlərində mühasibat uçotunun bu Qanunda müəyyən edilmiş müvafiq mühasibat uçotu standartlarına uyğun aparılması məcburidir. Qanunun göstərilən tələblərinə əsasən Mühasibat uçotunun dünya standartlarına uyğunlaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən “2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqram” hazırlanmış və o, Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2005-ci il tarixli, 139 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Hal-hazırda həmin Proqramda nəzərdə tutulmuş işlərin yerinə yetirilməsi ilə yanaşı, bir sıra çatışmamazlıqla da qalır. Mühasibat uçotunun ayrı-ayrı sahələrinin, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin bu və ya digər istiqamətlərinin uçotu məsələlərinin beynəlxalq

uçot standartları tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsinin həm ümumi, həm də bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Mal əməliyyatları, pul vəsaitləri, hesablaşma əməliyyatları, əmək ödənişi, maliyyə nəticələri, vergiyə cəlbətmə, mühasibat hesabatı və digər bu kimi təsərrüfat əməliyyatları qruplarının hər birinin özünəməxsus uçot və hesabat xüsusiyyətləri vardır. Müəssisənin mühasibat uçotunun tərkibində mühüm yerlərdən birini tutmaqla, lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq uçot standartlarına uyğunlaşdırılması da bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Lizinq əməliyyatlarının müəssisənin əsas vəsait obyektləri ilə təmin edilməsində mühüm rola malik olması, eləcə də onun uçotunda mövcud olan bir sıra özəl xüsusiyyətlər lizinq əməliyyatlarının uçotunun Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi məsələlərinin ciddi araşdırılmasını zəruri edir.

Müasir dövrdə lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi məsələləri bir-birilə sıx bağlı olan iki istiqamətə malikdir ki, onlardan da biri lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, digəri isə onun kompüterləşdirilməsi və bununla da beynəlxalq standartlara uyğun olan uçot-analitik proseslərin müasir kompüter texnologiyası vasitəsilə işlənməsindən ibarətdir. Bütövlükdə mühasibat uçotunun, eləcə də lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartları hazırlanmışdır. Həmin standartların mahiyyəti və tərkibi haqqında bir sıra iqtisadi ədəbiyyatlarda məlumatlar verilmişdir. Milli Mühasibat Uçotu Standartları Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin mətbu orqanı olan “Maliyyə və uçot” jurnalında müntəzəm olaraq nəşr edilmişdir. Bununla yanaşı, nazirliyin uçot siyasəti şöbəsi tərəfindən Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının xüsusi toplusu nəşr edilmiş və eyni zamanda həmin standartlar “www.maliyye.gov.az” ünvanlı internet saytında yayımlanmışdır.

Lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq uçot standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri aşağıda adları göstərilən 2 Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartının tələblərilə tənzimlənir:

- 1) “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (İAS);
- 2) “İcarələr” adlı 16№-li Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı (İFRS).

Lizinq əməliyyatları müəssisə və təşkilatlarda əsas vəsait obyektlərinin təzələnməsi və yeniləri ilə əvəz edilməsində mühüm rol oynayır. Müəssisədə əsas vəsait obyektlərinin sürətlə təzələnməsi və yeniləri ilə əvəz edilməsi zərurəti onların sürətlə köhnəlməsi və amortizasiyası sahəsində mövcud olan bir sıra probleminin həllini tələb edir. Vergi Məcəlləsinin 114-cü maddəsində əsas vəsaitlərin kateqoriyaları üzrə illik amortizasiya normaları binalar, tikililər və qurğular üçün 7%-ədək, maşınlar, avadanlıqlar və hesablama texnikası və nəqliyyat vasitələri üçün 25%-ədək, digər əsas vəsaitlər üçün isə 20%-ədək müəyyən olunmuşdur. Eyni zamanda müəyyən olunmuşdur ki, bütün əsas vəsait obyektlərinə amortizasiya onların qalıq dəyəri əsasında hesablasın. Amortizasiya hesablanmasının bu metodundan bütün müəssisə və təşkilatlar məcburi qaydada istifadə etməlidir. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, əsas vəsait obyektlərinə amortizasiya hesablayarkən qalıq dəyərindən istifadə edilməsi həmin obyektlərin tam amortizasiya olunması dövrünün ilk dəyər variantında olduğundan 2 dəfədən də çox artmasına gətirib çıxardır. Belə bir şəraitdə çox köhnəlmiş, yararsız hala düşmüş, istismari iqtisadi cəhətdən faydalı olmayan əsas vəsait obyektlərini təzələmək üçün uzun bir dövr lazım gəlir. Belə ki, yuxarıda göstərilən əsas vəsait qrupları üzrə istismarda olan obyektləri təzələmək üçün ən azı aşağıda göstərilən miqdarda vaxt tələb olunur:

1. Binalar, tikililər və qurğular üçün $100:10.2 = 20$ il;
2. Maşınlar, avadanlıqlar və hesablama texnikası üçün $100:25.2 = 8$ il;
3. Digər əsas vəsaitlər üçün $100:20.2 = 10$ il.

Bununla yanaşı, yuxarıda göstərilmiş kimi iriləşdirilmiş əsas vəsait qrupları üçün vahid köhnəlmə və amortizasiya normalarının müəyyən olunmasına və qalıq məbləğinin tətbiq edilməsinə heç cür haqq qazındırmaq olmaz.

Məsələn, “Maşın və avadanlıqlar” qrupuna, müxtəlif ölkələrdən alınan, istismar müddəti bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən elektrovozlar, paravozlar, vaqonlar, soyuducular və sairə daxildir. Bizim fikrimizcə, müxtəlif ölkələrdən alınmış, istismar müddəti və istifadəyə davamlılığı müxtəlif olan bütün sadaladığımız maşın, avadanlıq, nəqliyyat vəsaitləri və digər bu kimi müxtəlif təyinatlı əsas vəsait obyektləri üçün eyni səviyyəli köhnəlmə və amortizasiya normasının təyin edilməsini ədalətli hesab etmək olmaz.

Mişar daşından, müxtəlif ölçülərdə kərpicdən, çiy kərpicdən tikilən, monolit və dəmirbeton binaların hamısı üçün eyni illik amortizasiya normalarının təyin edilməsini düzgün hesab etmək olmaz. Digər əsas vəsait qrupları üzrə də amortizasiya normaları haqqında eyni fikir demək olar.

Bizim fikrimizcə, ölkəmizdə olan müəssisələrin maddi-texniki bazasını təzələmək, istehsalın gücünü artırmaq və gələcəkdə onların iqtisadi potensialını yüksəltmək üçün qüvvədə olan yeni amortizasiya normalarını daha dəqiq təsnifləşdirmək, onları bir neçə dəfə artırmaq və inkişaf etmiş xarici ölkələrdə olduğu kimi sürətləndirilmiş amortizasiya normalarından istifadə etmək lazımdır. Ən başlıcası isə amortizasiya ayırmalarının hesablanmasında müəssisəyə sərbəstlik verilməsinin vaxtı çoxdan çatmışdır. Belə bir qaydanın tətbiq olunması müəssisələrdə əsas vəsait obyektlərinin təzələnməsinə həvəs yaradacaq ki, bu da öz növbəsində, lizinq əməliyyatlarının daha da genişlənməsinə gətirib çıxardacaqdır.

3.2. İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunda kompüter texnologiyasının tətbiqi

Müəssisədə lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu, eləcə də lizinq vasitəsi ilə alınıb maşınların, avadanların və digər uzunmüddətli aktivlərin analitik uçotu əməliyyatları “Azmühasib” proqramından istifadə etməklə aparılır. Bunun üçün proqramın “Əsas vəsaitlər” elementindən istifadə etmək lazımdır. Proqramda verilmiş bu idarəetmə elementi əsas menyunun “Əməliyyat” bölməsində yerləşir. Lizinq vasitəsilə əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıq obyektləri üzrə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarına dair müxtəlif proseslərin yerinə yetirilməsi istiqamətində “Əsas vəsaitlər” elementinin vasitəsilə açılan imkanlardan istifadə etmək lazım gəlir. Bu zaman aşağıda göstərilən təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və onlara dair müvafiq idarəetmə hesabatlarının tərtib edilməsi proseslərinin tam avtomatlaşdırılmış elektron rejimdə yerinə yetirilməsi üçün imkanlar yaranır:

- müəssisəyə lizinq yolu ilə əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin daxil olması;
- həmin obyektlərin istismara buraxılması;
- onların müəssisədən məxaric edilməsi;
- bu obyektlərin müəssisə daxilində yerdəyişməsi, yəni bir maddi-məsul şəxsin öhdəsindən alınaraq, digərinə verilməsi;
- lizinq yolu ilə əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin istismarı dövründə onlara amortizasiya ayırmalarının hesablanması;
- hər hansı bir zərurət olduğu halda həmin torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin yenidən qiymətləndirilməsi əməliyyatlarının aparılması.

Göstərilən bu uçot proseslərinin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə proqramda sözügedən “Əsas vəsaitlər” elementi seçildikdə kompüterin monitorunda xüsusi işçi elementlərin əks etdirildiyi alt menyü görünür ki, orada verilmiş elementlər də hər

biri öz məzmununa uyğun təsərrüfat əməliyyatlarının yerinə yetirilməsinə hesablanmışdır.

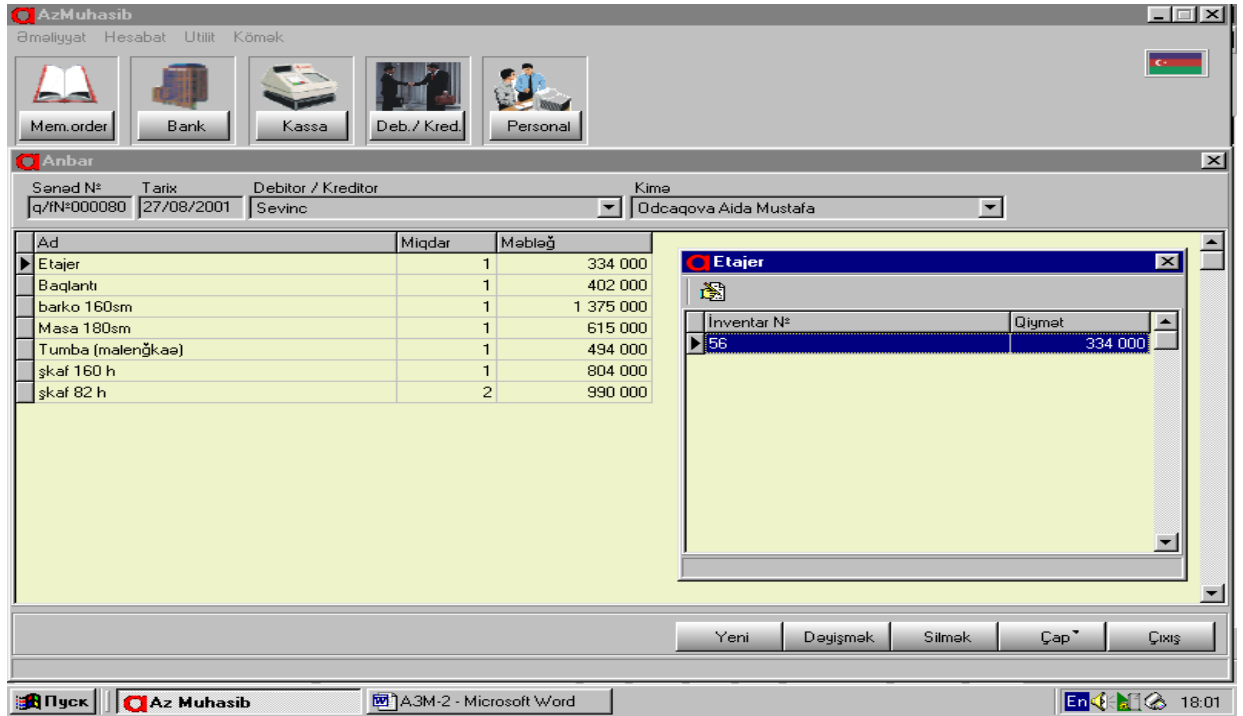
Lizinq vasitəsi ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin müəssisəyə mədaxil edilməsi əməliyyatlarını aparmaq üçün burada sözügedən alt menyudan “Mədaxil” elementini seçmək lazımdır. Bu zaman ekranda iki elementdən ibarət olan yeni bir alt menyu açılır ki, orada olan elementlərdən də biri “Anbar”, digəri isə “İlkin qalıq” adlanır. Uçot qaydalarına əsasən lizinq yolu ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektləri ilk əvvəl müəssisənin anbarına mədaxil edilməli, sonra isə oradan istismara buraxılmalıdır. Bu prosesdə həmin aktivlərin anbar müdirinin adına mədaxil edilməsinə dair qaimə-faktura tərtib edilir. Obyektin istismara verilməsi prosesi onun anbar müdirindən istismara cavabdeh olan digər maddi-məsul şəxsin adına məxaric qaimə-fakturasının yazılması və onun müvafiq prosedur qaydalarına uyğun olaraq rəsmiləşdirilməsi ilə başlanır.

Lizinq vasitəsi ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin müəssisənin anbarına mədaxil edilməsi üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması üçün “Anbar” elementinin imkanlarından istifadə etmək lazımdır. Proqramın bu elementi lizinq vasitəsi ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin müəssisənin anbarına mədaxil edilməsi funksiyasının yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu kimi uçot prosesləri “Anbar” dialoqu vasitəsi ilə yerinə yetirilir.

Bu dialoqun cədvəl hissəsində hesabat dövründə müəssisəyə mədaxil edilmiş torpaq, tikili və avadanlıq obyektləri ayrı-ayrı mədaxil sənədləri üzrə əks olunur ki, burada da mədaxil sənədinin müvafiq göstəriciləri, torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin alınmış olduğu müəssisənin (burada lizinq təşkilatının) adı, alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin kimin məsuliyyətinə qəbul edildiyi, onun məbləği və digər bu kimi informasiyaların əks olunduğu cədvəl əks olunur.

Burada sözügedən “Anbar” dialoqunda lizinq yolu ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin təsərrüfata mədaxil edilməsi əməliyyatları 3 mərhələdə

yerinə yetirilir. Buna müvafiq olaraq, həmin dialoq monitorda 3 formada görünür. Burada 1-ci mərhələdə dialoqun cədvəl hissəsində hər bir təsərrüfat əməliyyatı 1 sətirdə göstərilməklə, ümumilikdə lizinq yolu ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin müəssisəyə mədaxil olunması üzrə bütün təsərrüfat əməliyyatlarının siyahısı verilir. Burada hər bir təsərrüfat əməliyyatına dair sənədin nömrəsi və tarixi görünür və dəstəyin işarəsini bu sətirlər üzərinə gətirdikdə, o əl formasına düşür ki, bu da hər bir sətirin arxa görüntüsündə müvafiq təsərrüfat əməliyyatına dair müfəssəl məlumatın yerləşdiyini bildirir. Bu məlumatlarda lizinq yolu ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin tərkib hissələri öz əksini tapır. Bi isə sözügedən dialoqun görüntüsünün 2-ci mərhələsini təşkil edir. Onu açmaq üçün dəstəyin işarəsini 1-c-mərhələdə lazımi sətirin üzərində saxlayıb, şəhadət barmağının altındakı düyməni 2 dəfə dalbadal sıxmaq kifayətdir. Bunun nəticəsində monitorda seçilmiş torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin tərkib hissələrinin siyahısı əks olunan 2-ci dialoq açılır ki, burada da 1-ci dialoqda seçilmiş sətirin bəzi parametrləri, torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin tərkib hissələrinin adları, miqdarı və məbləğinin verildiyi cədvəl əks olunur. Müəssisədə lizinq yolu ilə alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin tərkib” hissələrinin əks olunmuş olduğu “Anbar dialoqunun forması şəkil 3.1-də verilir.

Şəkil 3.1. “Anbar” dialoqunun monitorada görünüşü: burada dialoqun 2-ci və 3-cü mərhələləri əks olunmuşdur.

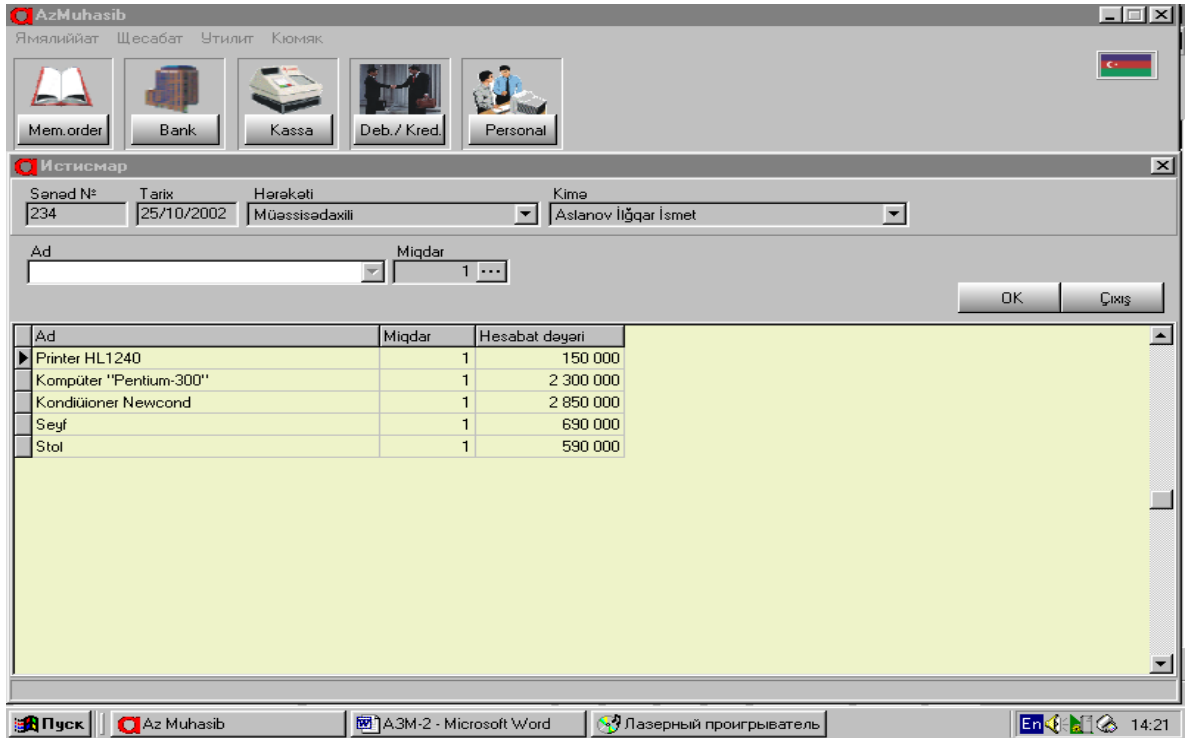
Lizinq qaydasında alınmış yeni torpaq, tikili və avadanlıq obyektini proqrama daxil etmək üçün “Anbar” dialoqunun 1-ci görünüşündən istifadə edilir. Burada verilmiş “Yeni” düyməsini basdıqda, dialoqun yuxarı hissəsində açılan xanalarda sənədin nömrəsi, tarixi, torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin alındığı müəssisənin adı, obyektin mədaxil olunduğu maddi-məsul şəxsin adı və soyadı, torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin adı, miqdarı və ilkin mədaxil olunduğu məbləği yazılır. Burada mədaxil edilən torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin sənəd nömrəsi, tarixi və miqdarı müvafiq xanalara kilaviatura vacitəsi ilə, debitor-kreditor müəssisənin adı, maddi-məsul şəxs və torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin adı isə müvafiq məlumat bazalarından seçilməklə yazılır. Həmin məlumat bazaları “F4” funksional düyməsindən istifadə etməklə açılır. Bu zaman müvafiq xana aktiv vəziyyətdə olmalıdır. “F4” funksional düyməsi hər hansı məlumat bazasına yeni informasiyanın daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Məlumat bazasına yeni informasiyanın daxil edilməsi lazım gələmədiyi hallarda isə müvafiq xananın sağ küncündəki

üçbucaq işarəli düyməni basmaqla, yeni açılan pəncərədən lazım olan məlumatlar seçilir. Lizinq müəssisəsindən yeni alınmış torpaq, tikili və avadanlıq obyektı proqrama daxil edilərkən, sənəd nömrəsi, tarix, müəssisənin adı, maddi-məsul şəxs, mədaxil sənədinin birinci sətirindəki torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin adı və miqdarı 1-ci dialoqun müvafiq xanalarında daxil edildikdən sonra “OK” düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman monitorda həmin obyektə lazımi inventar nömrəsi vermək və torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin alış qiymətini göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş digər bir 3-cü dialoq açılır. Həmin 3-cü dialoqda torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin müvafiq inventar nömrəsi və alış qiyməti yazıldıqdan sonra, onun aşağı hissəsində yerləşən “OK” düyməsini basdıqda, mədaxil ediləcək birinci torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin adı, miqdarı və məbləğinin əks olunduğu 2-ci dialoq açılacaqdır. Həmin dialoqun yuxarı hissəsində yerləşən bir neçə xanada mədaxil sənədinin 2-ci sətirindəki torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin adı və miqdarı yazıldıqdan sonra, yenidən “OK” düyməsi basılır və bu qayda ilə mədaxil qaiməsində əks olunacaq üçüncü, dördüncü, beşinci və s. torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin adları, onların miqdarları, inventar nömrələri və alış qiymətləri daxil edilir və bundan sonra 2-ci dialoqda verilmiş “Çıxış” düyməsi basılır ki, bunun da nəticəsində 2-ci “Anbar” dialoqu aktiv vəziyyətindən passiv vəziyyətinə keçirilir. Əgər hər hansı bir səbəbdən onu yenidən aktiv vəziyyətinə qaytarmaq lazım olarsa, onda bunun üçün dialoqda verilmiş “Dəyişmək” düyməsindən istifadə edilir.

“Anbar” dialoqunun 2-ci formsından 1-ci formasına qayıtmaq üçün verilmiş “Çıxış” düyməsini basmaq lazımdır. Bu dialoqun 1-ci formasında açılmış sətirdə müvafiq mədaxil sənədinin nömrəsi, tarixi, lizinq müəssisəsinin adı, lizinq alan maddi-məsul şəxsin adı və torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin məbləği əks olunur.

Lizinq qaydasında alınmış yeni torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin istismara verilməsinə dair sənəd hazırlamaq üçün “İstismar” dialoqundan istifadə edilir. Lizinq

qaydasında alınmış yeni avadanlıqların maddi-məsul şəxsin öhdəsində istismara verilməsi əməliyyatı şəkil 3.2-də əks olunmuşdur.

Şəkil 3.2. "İstismar" dialogunun monitorada görünüşü.

Nəticə və təkliflər

"İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi" mövzusunda yerinə yetirilmiş dissertasiya işindən aşağıda verilən nəticə xarakterli müddəalar alınmışdır:

İqtisadi subyektlərin maşın, avadanlıq, cins heyvanlar və digər bu kimi uzunmüddətli aktivlərlə təmin edilməsində lizinq böyük rol oynayır. Lizinq müəssisə, təşkilatların istehsal vasitələri ilə, eləcə də ayrı-ayrı fiziki şəxslərin bir sıra şəxsi əmlak növləri ilə təmin edilməsi üçün əlverişli maliyyə mənbəyidir.

Lizinq əməliyyatları bir çox xüsusiyyətlərinə görə icarə əməliyyatlarına çox bənzəyir. Bununla yanaşı, lizinq əməliyyatları icarə əməliyyatlarından fərqlənir. Adi icarə zamanı icarə müddəti bitdikdə uzunmüddətli aktiv əmlakını icarəyə götürən

tərəf (icarəçi) həmin əmlakı icarəyə verən tərəfə (icarədara) qaytarmalıdır. Lakin lizinq əməliyyatlarına münasibətdə bu hallar bir qədər fərqli şəkildə təzahür edir. Lizinq əməliyyatlarında uzunmüddətli aktiv əmlakına sahiblik hüququ icarəyə verəndə qalır, lizinq əldə edən isə həmin əmlaka müvəqqəti istifadə hüququna malik olur.

Müasir dövrdə lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi məsələləri bir-birilə sıx bağlı olan iki istiqamətə malikdir ki, onlardan da biri lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, digəri isə onun kompüterləşdirilməsi və bununla da beynəlxalq standartlara uyğun olan uçot-analitik proseslərin müasir kompüter texnologiyası vasitəsilə işlənməsindən ibarətdir.

Lizinq əməliyyatlarının uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi üçün iki standartda öz əksini tapmış tələblər yerinə yetirilməlidir. Bu standartlardan birincisi “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı, ikincisi isə “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 16№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartıdır.

“İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartında uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərin lizinqinin təşkili, lizinq münasibətlərinin formalanması və fiksasiyası, lizinqverən və aktivləri lizinqə götürən tərəflərdə lizinq öhdəliklərinin mühasibat uçotunun başlıca prinsipləri əks etdirilmişdir. “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı əslində icarənin lizinq nöqtəyi-nəzərindən mahiyyətini və prinsiplərini əhatə edir. Bu standartın Azərbaycan dilli variantının bütün mətni boyu “icarə” sözü işlənmişdir. Lakin ingilis dilində nəşr edilmiş orijinal nüsxələrə baxdıqda, söhbətin əslində lizinq əməliyyatlarından getdiyi başa düşülür. Sadəcə olaraq, tərcümə prosesində ingilis dilində “leasing” sözü Azərbaycan dilinə “lizinq” kimi deyil, “icarə” kimi tərcümə olunmuşdur. Yəni Azərbaycan dilində 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı əslində “Lizinq” adlandırılmalıdır.

Lizinq əməliyyatlarının uçotunun əsas istiqamətverici məsələlərinin və təməl prinsiplərinin əks əks olduğu ikinci beynəlxalq mühasibat uçotu standartı “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 16№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı olmaqla, bu standartda lizinqalan müəssisə tərəfindən lizinq vasitəsilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin uçotuna dair məsələlər göstərilmişdir. Bütün bunlar göstərir ki, müəssisə və təşkilatlarda lizinq əməliyyatlarının uçotunun lizinq vasitəsi ilə əldə edilmiş əsas vəsait obyektlərinin uçotu məsələləri ilə qarşılıqlı əlaqədə işlənməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, əsas vəsait obyektlərinə amortizasiya hesablayarkən qalıq dəyərindən istifadə edilməsi həmin obyektlərin tam amortizasiya olunması dövrünün ilk dəyər variantında olduğundan 2 dəfədən də çox artmasına gətirib çıxardır. Belə bir şəraitdə çox köhnəlmiş, yararsız hala düşmüş, istismari iqtisadi cəhətdən faydalı olmayan əsas vəsait obyektlərini təzələmək üçün uzun bir dövr lazım gəlir. Bizim fikrimizcə, ölkəmizdə olan müəssisələrin maddi-texniki bazasını təzələmək, istehsalın gücünü artırmaq və gələcəkdə onların iqtisadi potensialını yüksəltmək üçün qüvvədə olan yeni amortizasiya normalarını daha dəqiq təsnifləşdirmək, onları bir neçə dəfə artırmaq və inkişaf etmiş xarici ölkələrdə olduğu kimi sürətləndirilmiş amortizasiya normalarından istifadə etmək lazımdır. Ən başlıcası isə amortizasiya ayırmalarının hesablanmasında müəssisəyə sərbəstlik verilməsinin vaxtı çoxdan çatmışdır. Belə bir qaydanın tətbiq olunması müəssisələrdə əsas vəsait obyektlərinin təzələnməsinə həvəs yaradacaq ki, bu da öz növbəsində, lizinq əməliyyatlarının daha da genişlənməsinə gətirib çıxardacaqdır.

Müəssisədə lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu, eləcə də lizinq vasitəsi ilə alınıb maşınların, avadanların və digər uzunmüddətli aktivlərin sintetik və analitik uçotunun aparılması üçün “Azmühasib” proqramından istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Bu kompüter proqramının müəssisədə tətbiq edilməsi mühasibat uçotunun digər sahələri ilə yanaşı, lizinq əməliyyatlarının da uçotunun

avtomatlaşdırılmasını, bununla da uçot və analitik proseslərin işlənməsinin əmək tutumunun aşağı salınmasına və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə səbəb olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı

1. “Lizinq xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı, 2004
2. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı,2004.
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 2015
4. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2014. -173səh.
5. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyatı, 3 cilddə, I c., Bakı, 2001. - 1381səh.

6. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 6 dekabr 2016.
7. “Aqrolizing” ASC-nin internet saytı: www.agrolizing.gov.az
8. “Qafqaz Lizing” ASC-nin internet saytı: www.qafqazleasing.com
9. “Standard Lizing” MMC-nin internet saytı: www.standardleasing.az
10. “İcarə” adlı 17№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin nəşri. Bakı, 2008
11. “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” adlı 7№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin nəşri. Bakı, 2007
12. “İcarə” adlı 14№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin nəşri. Bakı, 2009
13. Böyük İqtisadi Ensiklopediya, 3-cü cild. Bakı, “Letterpress” Nəşriyyat Evi, 2013. S.394
14. Cəfərli H.A. İqtisadi təhlil. Dərslik. Bakı, “Elm və Təhsil” Nəşriyyatı, 2009. - 560 səh.
15. Rzayev Q.R. Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları və maliyyə hesabatı. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2004
16. Sadıqov Ə.A. və b. Mühasibat uçotu. Dərslik. Bakı, “Təhsil İşçiləri Mətbəəsi” MMC, 2012. -688 səh.
17. Sadıqov E.M.. Bank əməliyyatları. Dərs vəsaiti. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2010. s.108
18. Salahov Ə.S. Mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi: “Azmühasib” mühasibat uçotu proqramları paketinin tətbiqi xüsusiyyətləri. Dərs vəsaiti. Bakı, “Kooperasiya” Nəşriyyatı-2008. -236 səh.

19. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M. Mühasibat Uçotu. Dərslik. Bakı, “3 sayılı Bakı Mətbəəsi” ASC, 2016. -566 səh.
20. Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. Xidmət sahələrində mühasibat (maliyyə) uçotu. Dərs vəsaiti. Bakı, “Təknur” Nəşriyyatı, 2015. -384 səh.
21. Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M. İdarəetmə uçotu. Dərslik. Bakı, “Elm və təhsil” Nəşriyyatı, 2014. -524 səh.
22. Namazov R. Lizinq nədir və onun yaranma tarixi. AMEA Kibernetika İnstitutunun əsərləri. Bakı, 2014. S.79
23. David Alexander, Christopher Nobels. Financial Accounting an international introduction. Fifth edition. UK, Edinburgh Gate, Pearson Education Limited, 2013. -509 p.
24. David Alexander, Anne Britton, Ann Yorissen. Maliyyə hesabatının Beynəlxalq Standartları: nəzəriyyədən praktikaya. Rus dilindən tərcümə. Bakı, “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2010. -762 səh.

Aytac Səfərova

İstehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi

Xülasə

Dissertasiya istehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Tədqiqatın elmi yeniliyi həmin mövzunun mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları kontekstində işlənməsi ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı, dissertasiyada lizinq

əməliyyatlarının uçotu məsələlərinin yeni kompüter texnologiyasının tətbiq edilməsinə və uçotun bu sahəsinin təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülmüşdür.

Birinci fəsildə lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və təşkili əsasları şərh olunaraq, onun məzmunu, mahiyyəti, əhəmiyyəti, əsas prinsipləri və başlıca funksiyaları açıqlanır, eləcə də lizinq aktivlərinin qiymətləndirilməsi məsələlərindən bəhs edilir. İkinci fəsildə istehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir vəziyyəti araşdırılaraq, onun mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi şəraitində işlənməsi məsələləri açıqlanır, lizinq əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri, eləcə də lizinq əməliyyatları nəticəsində əldə edilmiş aktivlərin və yaranmış öhdəliklərin sintetik və analitik uçotu məsələlərinin işlənməsi xüsusiyyətləri göstərilir. Üçüncü fəsildə dissertasiya işinin birinci və ikinci fəsillərində verilmiş nəzəri məsələlər əsasında istehsal müəssisələrində lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri şərh edilir. Burada lizinq əməliyyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsinin iki istiqaməti göstərilərək, onun kompüterləşdirilməsi məsələləri ətraflı şərh edilmiş, “Azmühasib” kompüter mühasibatı proqramının tətbiq edilməsi xüsusiyyətləri açıqlanmışdır. Tədqiqatın sonunda ondan irəli gələn nəticələr və uçotun müvafiq sahəsinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər verilmiş, istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı göstərilmişdir.

Aytac Safarova

Improvement of accounting for leasing operations in manufacturing enterprises

Summary

Dissertation is dedicated to improving the accounting of leasing operations at manufacturing enterprises. The scientific novelty of the research is related to the development of this topic in the context of international accounting standards and financial reporting. At the same time, the thesis has provided scientifically

substantiated proposals for the introduction of new computer technology and accounting for leasing transactions.

The first chapter outlines the essence, essence, significance, key principles and key functions of leasing operations, as well as the evaluation of leasing assets. The second chapter provides an overview of the current state of accounting records of leasing operations, describes how to handle its accounting standards, describes the features of leasing transactions, as well as the characteristics of the synthesis and analytical accounting issues of the assets acquired as a result of leasing transactions. The third chapter deals with improvements in accounting records of leasing operations in manufacturing enterprises based on theoretical issues presented in the first and second chapters of the dissertation. Here are two aspects of the improvement of leasing transactions accounting, its computerization issues have been detailed and the features of the application of "Azmuhasib" computer accounting software have been disclosed. At the end of the study, suggestions were made about the outcome of the study and the relevant areas of the registration, and a list of literature used.

Айтач Сафарова

**Совершенствование учета лизинговых операций в производственных
предприятиях**

Резюме

Диссертация посвящена совершенствованию бухгалтерского учета лизинговых операций на производственных предприятиях. Научная новизна исследования связана с развитием этой темы в контексте международных стандартов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. В то же время в

диссертации были представлены научно обоснованные предложения по внедрению новых компьютерных технологий и учету лизинговых операций.

В первой главе описываются сущность, значимость, ключевые принципы и основные функции лизинговых операций, а также оценка лизинговых активов. Вторая глава содержит обзор текущего состояния учетных записей лизинговых операций, описывает, как обрабатывать его стандарты бухгалтерского учета, описывает особенности лизинговых сделок, а также характеристики вопросов синтетического и аналитического учета активов, приобретенных в результате лизинговых операций. Третья глава посвящена совершенствованию бухгалтерского учета лизинговых операций на производственных предприятиях на основе теоретических вопросов, указанных в первой и второй главах диссертации. Здесь указываются два аспекта совершенствования учета операций с лизинговыми операциями, подробные вопросы его компьютеризации и раскрываются особенности применения программного обеспечения “Azmuhasib” для компьютерного учета. В конце исследования были сделаны предложения об итогах исследования и даны соответствующие предложения о совершенствовании данной области учета, а также указан список использованной литературы.